

КОРОЛЬ ДЖОН

Переклад Дмитро Паламарчук

ДІЙОВІ ОСОБИ

<i>Король Джон,</i>	
<i>Прийц Генріх,</i>	його син, згодом король Генріх III.
<i>Артур,</i>	герцог Бретонський, син Годфріда, покійного герцога Бретані, небіж короля Джона.
<i>Вільям Маршал,</i>	граф Пембрук.
<i>Годфрід Фіцпітер,</i>	граф Ессекс, верхівний суддя Англії.
<i>Вільям Лонгсворд,</i>	граф Солсбері.
<i>Роберт Бігот,</i>	граф Норфолк.
<i>Гюберт де Бурж,</i>	управитель королівського двору.
<i>Роберт Фоконбрідж,</i>	син сера Роберта Фоконбріджа.
<i>Філіпп Фоконбрідж,</i>	його побічний брат (Бастард), син короля Річарда I.
<i>Джеймс Герні,</i>	слуга леді Фоконбрідж.
<i>Пітер із Помфрета,</i>	віщун.
<i>Філіпп,</i>	король французький.
<i>Людовік,</i>	дофін.
<i>Лімож,</i>	ерцгерцог Австрійський.
<i>Кардинал Пандольф,</i>	папський легат.
<i>Мелен,</i>	французький вельможа.
<i>Шатійон,</i>	французький посол до короля Джона.
<i>Елеонора,</i>	вдова короля Генріха II, мати короля Джона.
<i>Констанція,</i>	Артурова мати.
<i>Бланка,</i>	дочка кастільського короля Альфонса, небога короля Джона.
<i>Леді Фоконбрідж.</i>	
<i>Лорди, анжерські громадяни, шериф, герольди, офіцери, солдати, посланці, слуги.</i>	

Дія відбувається почасти в Англії, почасти у Франції.

СЦЕНА I

Нортгемптон. Тронна зала в палаці.

Входять король Джон, королева Елеонора, Пембрук, Ессекс, Солсбері та інші, з ними — Шатійон.

Король Джон Чого там хоче Франція від нас —
Кажі-но, Шатійоне!

Шатійон Крім вітання,
Ось що велів король мій передати
Тому, хто трон англійський лиш позичив...

Елеонора Це ж як «позичив»? Дивно починаєш!

Король Джон Стривайте, мамо. Слухаймо посла.

Шатійон Король Філіпп від імені Артура
Плантагенета, сина й спадкоємця
Твого брата старшого, велить,
Щоб ти вернув небожеві цей острів
І решту володінь: Анжу, Турень,
Ірландію, і Пуатьє, і Мен;
Щоб ти зложив меч, яким добро
Захоплене утримуєш, і владу
Віддав у руки юного Артура,
Бо він і є законний спадкоємець.

Король Джон А що тоді, коли ми скажем «зась»?

Шатійон Війна кривава! І жорстока сила
Поверне те, що взято силоміць.

Король Джон Тож на війну — війна, на силу, — сила,
І кров за кров — ось відповідь французам!

Шатійон Приймай же виклик короля мого;
На тім кінець посольству.

Король Джон

Йди із миром

І мій йому неси. В очах французів
Будь блискавицею, бо я — раніше,
Ніж ти доповіси,— вже буду там,
І грім гармат моїх вони почують.
Спіши. Сурмою будь могого гніву,
Провісником загибелі французів.
Сер Пембрук, гідно проведіть посла.
До стрічі, Шатійоне!

Шатійон і Пембрук виходять.

Елеонора

Що, мій сину?

Чи не казала я, що гонориста
Констанція не матиме спокою,
Аж поки задля прав свого синочка
Не збурить Франції й усього світу?
Шкода... Могли ж цьому ми й запобігти
І злагодою миру домогтися.
А нині двоє королівств могутніх
В крові вирішувати долю стануть.

Король Джон

За нами сила влади і прав.

Елеонора

Здавайсь на силу більше, ніж на право,
Інакше лиха не минути... Хай
Мого сумління голос, окрім тебе,
Почуємо лиш я одна і небо.

Входить шериф Нортгемптоншірський і стиха каже щось Ессексові.

Ессекс

Там, владарю, до вас явилось двоє,
Щоб вельми дивну суперечку їхню
Ви розв'язали. Зволите впустити?

Король Джон

Нехай увійдуть.

Шериф виходить.

Кляштори й абатства

Дадуть нам кошти на війну.

Повертається шериф, за ним входять Роберт Фоконбрідж та його побічний брат Філіпп (Бастард).

Ви хто?

Бастард

Ваш вірнопідданий і дворянин
Нортгемптоншірський,— як гадаю, син
Найстарший Роберта із Фоконбріджа,
Якого в лицарі на бойовищі
Левине Серце славно посвятив.

Король Джон Хто ж ти?
Роберт Я також сера Фоконбріджа син
І спадкоємець.

Король Джон Як-то? Старший він,
А спадкоємець ти? Тоді виходить,
Що ви од різних матерів?

Бастард Ба ні,
Одна в нас мати і, гадаю, батько
Також один. Хоча дізнатись правди
Про тее можна в матері та в бога.
А дітям вільно сумніватись в тім.

Елеонора Ганьбиш ти матір! Як тобі не сором!
Ти сумнівом уймаєш честі їй.

Бастард Я, королево? То не я затіяв,
То брата наклепи. Довівши їх,
Він фунтів із п'ятсот у рік, не менше,
Ввірве у мене. Заступися, боже,
За честь матусі й за мої маетки!

Король Джон Простак ти прямодушний! А чому ж
Молодший брат на спадок зазіхає?

Бастард Хто зна. Десь, заманулося маєтків,
То й зводить наклепи, мовляв, байстрюк я.
Чи я законний син, так, як і він,
Те тільки матері одній відомо;
Зате я ладний вдався, що й казати.
(Мир прахові, чий труд мені на вжиток!)
Ось порівняйте нас обох, королю.
Зміркуйте лиш самі: якщо сер Роберт
Зачав обох і брат у нього вдався,
То як я славити повинен небо,
Що не подібний, батеньку, до тебе!

Король Джон Ну ж і шаленця нам господь послав!
Елеонора Лицем він схожий на Левине Серце,
Та й голосом нагадує його.
Чи не вбачаєш ти мого сина
У цій могутній, кремезній статурі?

Король Джон Я погляду від нього не відводив
І бачу Річарда живого в нім...
Гаразд. Які ж твої права на спадок?

Бастард Від батька в нього, ніби на монеті,
Лиш півлиця, а спадщини всієї

Він домагається: за стертий гріш —
Півтисячі щорічного прибутку!

Роберт Ласкавий владарю, ваш брат частенько
До послуг батька нашого вдавався.

Бастард Це ще не привід зазіхать на спадок...
Його зв'язок із матір'ю доводь.

Роберт Раз батька виправив король
До цісаря німецького послом
У справах пильних, ну, а сам тим часом
До нашої господи зачастив.
Хоч соромно про те розповідати,
Та правда — правда. Наших батька й матір
Тоді земля і море розділяли.
В той час цього й зачато молодця,
Як батько сам казав. На смертнім ложі
Він заповів мені всі землі наші
І заявив, що первісток запевне
Не син йому, хіба що він завчасно
Прийшов на світ — за чотирнадцять тижнів
Раніше строку. Волею отця
Без поділу я прагну всіх маєтків.

Король Джон Твій брат — законний син, бо народився
В законнім шлюбі матері та батька.
Схибулась мати — це її вина.
На блуд такий всяк може сподіватись,
Хто має жінку. А скажи мені:
Як міг мій брат, з чиеї ласки син той,
По-твому, з'явився, взять його
У Фоконбріджа? Той же право мав
Нікому не віддати його так само,
Як і теля від власної корови.
Мій брат не міг, хоча він справжній батько,
Його за сина взяти, як не міг
Твій батечко, йому не бувши батьком,
Зректися сина. Присуд мій такий:
Син матері моєї породив
Твому батьку спадкоємця. Отже,
Всю спадщину законно він посяде.

Роберт Виходить, воля батькова не може
Позбавить спадщини це зозульча?

Бастард Не більше може, сер, аніж би зміг
Народженню моему перешкодить.

- Елеонора* Волієш ти зостатись Фоконбріджем,
Посівши спадщину, і нудно жити
Чи бути Серця Лев'ячого сином:
Хоч без землі, та короля нащадком?
- Бастард* Якби мій брат прибрав мою подобу,
А я — його і став, як батько Роберт,
Щоб ноги мав до патиків подібні,
А руки, мов опудала з вугрів,
Лице ж таке пласке, що тільки й чути:
«Бач, онде покотився гріш!» — і взяв
При тім весь край у спадок, то — хай лусну! —
Відав би я землі останню латку,
Аби лице своє вернуть, о пані!
- Елеонора* Люблю таких! Зречися всіх маєтків —
Хай брат бере. Ми ладимось в похід
На Францію. Чи підеш ти зі мною?
- Бастард* Гаразд! Ну, брате, забирай земельку.
До фунта фунт набий грошима пельку,—
Йй пенсів п'ять в базарний день ціна.
Піду за вами й до могили, пані.
- Елеонора* Воліла б я, щоб далі йшов за мене.
- Бастард* Іти перед знатнішими наш звичай
Не дозволяє нам.
- Король Джон* Як звать тебе?
- Бастард* Філіпп я, князю, старший син дружини
Добродія старого Фоконбріджа.
- Король Джон* Віднині матимеш того імення,
Чюю подобу маєш. Ну, Філіппе,
Щоб вищим стати — вклякни. А тепер
Зведись, сер Річарде Плантагенете!
- Бастард* По мамі брате, руку дай ласкаво.
Мені від батька честь прийшла і слава,
Тобі ж твогого — вся земля віднині.
Склади хвалу щасливій тій годині,
Коли в відсутність Роберта, мій брате,
Вдень чи вночі було мене зачато!
- Елеонора* І розумом — Плантагенет! Ну, знай:
Тобі я бабця. Так і називай.
- Бастард* Лиш випадком ви бабця. Та дарма!
Ізбоку мій талан прийшов охоче.
У двері зась — в вікно йди, кружкома,

Не смієш вдень — заходь посеред ночі.
Чи так, чи сяк, але здобутків тьма.
Хоч як стріляв, а здобич добру маю.
Хто б не зачав — я рід свій певно знаю!

Король Джон

Иди вже, Фоконбрідже. Як і хтів,
З рук безмаєтного ти збагатів.
Ну, мамо й Річарде,— пора наспіла
Рушати на Францію. Мершій — до діла!

Бастард

На світ явився ти законно, брате,
То хай щастить і урожай зібрати.

Всі, крім Бастарда, виходять.

І хай до фута втрачена земля вся,
На цілий фут у честі я піднявся,—
Яку хоч дівку оберну на леді.
«Здоров, сер Річарде!» — «Вітаю, хлопче!»
Він Джордж, а я зову його Петром.
Хто в панство скочив, забува імення
І тільки важність власну виставляє.
Ось при столі моїм індик заморський
Із зубочисткою сидить. А я,
Вельможний кендюх стравами напхавши
І колупаючись в зубах, звертаюся
До чужоземця знатного: «Скажіть,
Добродію...» На стіл зіперши руки,
Лишень почну, а він — навперейми,
Немов за букварем, одразу: «Сер,
До ваших послуг я. Що вас цікавить?»
«Та ні,— кажу,— це я слуга ваш». Так,
Тих розпитів і не почавши, ми
У гречностях розсиплемось обидва,
І меле млин: про Альпи, Апенніни,
Про Піренеї, річку По... і так
Аж до вечері — мова про ніщо.
Та це ж і є добірне товариство,
Якого звичаї засвоїть мушу,
До нього входячи. Коли ж не хочеш
Зостатись байстрюком свого віку,
Тягнись до нього, здатний ти чи ні,
І значить це — не тільки похопити
Його звичаї, моду і подобу,
Але і кинуть вікові на зуби
Трутизну внутрішню щонайсолодшу.
Сам підступів гидуючись, я мушу

Навчитись їх, щоб жертвою не стать
Лукавства ницого, бо лиш воно
Дорогу до вершин мені устелить.
Ба! Що це там за вершниця спішить,
Що за гонець в жіночому убранні?
Чи їй бракує мужа, щоб у рік
Трубив поперед неї на коні?

Входять леді Фоконбрідж та Джеймс Герні.

Ба! Матінка? Що сталося, матусю,
Чого ви квапитеся так до двору?

Леді Фоконбр.

Ну, де твій брат, негідник окаянный,
Що честь мою ганьбить?

Бастард

Хто? Брат мій, Роберт?

Могутній велетень, відважний Кольбрандт,
Татуся Роберта синок законний?

Леді Фоконбр.

Нахабний хлопче, ти чому зухвало
Про сера Роберта отак говориш?
Адже він рідний батько вам обом!

Бастард

Ти, Герні, залиши нас на хвилину.

Герні

Будь ласка, мій добродію Філіппе.

Бастард

Філіпп? Тут, голубе, таке пішло,
Що ну! Я потім розповім докладно.

Герні виходить.

О, ні! Не Фоконбріджів син я, мамо.
У п'ятницю страсну він міг би з'їсти
В мені ту частку, що йому належить,
І посту не зламати. Ну, скажи,
Чи до снаги йому таких родити?
Ми знаєм плід його. Признайся ж, мамо,
Кому завдячую міцну статуру,
Могутню силу рук і ніг своїх?

Леді Фоконбр.

Що? З братом змовився? Заради зиску
Ти ладен честь мою заплямувати.
Кажі, що все те значить, лицедію!

Бастард

Не лицедій, а лицар. Королевич.
Атож — ось знак. Я Роберту не син,
А Роберт Фоконбрідж мені не батько;
Я зрікся імені його й маетків.

Благаю, матінко, скажи мені —
Хто батько мій? Людина він достойна?

Леді Фоконбр. Невже ти зрікся роду Фоконбріджів?

Бастард Так. Ніби від диявола відрікся.

Леді Фоконбр. Твій батько Річард був — Левине Серце.
Поборена тривалим упаданням,
Йому дала я в мужнє ложе доступ.
Не став на карб мені, молю тебе,
Того гріха, з якого, сину, ти
На світ з'явився. Я була безсила
Його палким благанням опиратись.

Бастард Якби мені родитися удруге,
Клянусь, я б кращого й не прагнув батька.
Твій мимовільний блуд — не гріх, бо ти,
Як здобич, серце віддала любові
Того непереможного звияжця,
Що лева силою здолав страшною.
Чи перед тим, хто в лева серце вирва,
Спроможне серце встояти жіноче?
А тому широко дякую тобі
За батька Річарда. Того, хто сміє
Тебе за давній гріх картать сьогодні,
Спроваджу я у пеклову безодню.
Ходім до кривих Річарда й моїх,—
Там скажуть, що кохання відхилити,
Зректися Річарда — це справжній гріх,
Не визнає того лиш з плигу збитий!

Виходять.

СЦЕНА I

Франція. Під мурами Анжера.

Входять з одного боку ерцгерцог Австрійський на чолі свого війська, з другого — Філіп, король французький, на чолі свого, Людовік, Констанція, Артур і почет.

Людовік Вітаєм вас, ерцгерцогу хоробрий,
Під мурами анжерськими. Артуре,
Твій кривний попередник, славний Річард,
Що вирвав серце левові з грудей
І війни вів священні в Палестині,
Від рук оцього герцога сконав.
Щоб гріх перед нащадками його
Спокутувати, герцог разом з військом
Прибув на заклик наш допомогти
Англійський скіпетр вирвати для тебе
З рук дядька Джона,— він його свавільно
Собі привласнив. Обійми ж прибульця
І привітай сердечно.

Артур Смерть Річарда нехай простить господь вам,
Бо несете життя його нащадкам,
Крильми війни права їх заслонивши.
Слабка моя рука, та серце вірне.
Я щиро вас, ерцгерцогу, вітаю
Під цею брамою.

Людовік Шляхетний хлопче!
Хто ж прав твоїх не став би захищати?

Ерцгерцог Прийми цілунок мій, як певний знак
Любові щирої, як запоруку
Того, що я додому не вернусь,
Аж доки і Анжер, і всі твої
Французькі землі, й з ними воднораз
Той блідолиций берег, що підніжжям
Ворожі хвилі гордо відбиває,
Відрізавши од світу острів'ян,
Аж доки край за муром водяним,
Фортецею морських валів могутніх

З собою ведучи. В поході тім —
Лиха, мов Ата, мати-королева,
Що спонука його на кров і чвари,
Та ще її племінниця, іспанська
Принцеса Бланка, з ними ж разом їдуть
І короля-небіжчика байстрюк,
Та Англії всієї одчайдухи —
Бувалі, спритні, буйні добровольці
З обличчям жінки, з пашею дракона,
Що, вдома всі маетки збувши, пруть
Під знаком родових гербів у нас
Шукати щастя. Наброду такого
Ніколи ще не прибивали хвилі
На глум і згубу в християнський світ.

Чути звук барабанів.

Навальні звуки їхніх барабанів
Мені вривають мову. Ворог тут,
Готовий до війни чи перемов.
Готуйтеся і ви!

Король Філіпп

Та й як зненацька

Вони напали!

Ерцгерцог

Що менше ждали ми, то більше мусим
Докласти сил до захисту свого.
Дух кріпне там, де більша в тім потреба.
Нехай ідуть. Ми гідно їх зустрінем.

Входять король Джон, Елеонора, Бланка, Бастард, інші лорди та військо.

Король Джон

Мир Франції, якщо вона сумирно
Дасть нам ввійти у наші володіння.
А ні — брестимем кров'ю. Й відлетить
До неба мир, аж поки не скарає
Посланець божий за гординю тих,
Хто мир зухвало виганя до неба.

Король Філіпп

Мир Англії, якщо її навала
Відкотиться, щоб жити мирно вдома.
Ми любим Англію і задля неї
Потієм тут під зброї тягарем.
Оце б тобі трудитись замість нас!
Та Англію так мало любиш ти,
Що силоміць усунув короля,
Наступництва закони поламавши,

Пограбував недолітка і гвалтом
Незайманість корони поганьбив.
Поглянь — у хлопця вид твого брата,
Як вилиті чоло і очі, тут
Поменшеним є все, що вже померло
У Годфріді. Та часу плин могутній
З життя сторінки зробить цілу книгу.
Тобі той Годфрід старшим братом був,
Артур — його наступник. То скажи,
В імення бога, як ти міг назватись
Англійським королем, покіль жива
Пульсує кров у скронях, на яких
Повинна красуватися корона,
Так незаконно зірвана тобою?

Король Джон Це домисли твої. Скажи, французе,
Хто право дав допитувать мене?

Король Філіпп Суддя небесний — він спасенні мислі
Земним владикам навів, щоб ті
Закони й правду ревно захищали.
Мені віддав він хлопця під опіку.
Оскаржую ім'ям його святим
Твій злочин. І господь нам допоможе
Тебе за кривду покарати.

Король Джон На жаль,
Загарбуеш ти владу.

Король Філіпп Ні, даруй.
Загарбника я хочу подолати.

Елеонора А хто, скажи, по-твоему, загарбник?

Констанція Я відповім: твій син.

Елеонора Ото нахаба!
Байстря своє ти мостиш в королі,
Щоб в Англії владарювати. Геть!

Констанція Твого сина ложе берегла я
Незганьбленим так само, як і ти
Свогого мужа. Син мій, глянь, подібний
До батька більше, ніж твій Джон до тебе,
Хоч норовом — то ви одним одно:
Дош і вода, чи дідько й дідьча мати.
Мій син — байстря?! Бодай отець його
Так само чесно був зачатий! Хтозна,
Як там було у тебе.

Елеонора Чуєш, хлопче,
Як матінка ганьбить твого татуся?

Констанція Чи чуєш, як тебе ганьбить бабуня?

Ерцгерцог Вгамуйтеся!

Бастард Ба, крикун.

Ерцгерцог Це що за блазень?

Бастард Той, що із тебе хутко блазня зробить:
Я шкуру лева з тебе вмиє злуплю
З твоєю разом. Заєць ти, що в байці
Мав мужність лева мертвого за вуха
Посмикать. Шкуру осмалю твою,
Лиш упіймаю. То вже певно, вір!

Бланка Тому лиш личить лев'яча одежа,
Хто лева власноручно роздягнув.

Бастард Йому ж вона пасує, як ослові
Вбрання Алкідове. Та скину я
Тягар той, осле, з пліч твоїх або ж
Такий накину, що й хребта зламає.

Ерцгерцог Що за бовкун мозолить вуха нам
Гучним потоком бевкання пустого?
Вирішуйте, що діять нам, Філіппе.

Король Філіпп Жінки і дурні, досить балачок!
Королю Джоне, іменем Артура
Ми вимагаєм: Англію усю,
Ірландію, Анжу, Турень і Мен
Верни йому, своє одвівши військо.
Чи згоден ти?

Король Джон О, ні! Вже радше смерть!
До бою, Франціє!.. Повір, Артуре,—
Ти матимеш з моєї ласки більше,
Аніж з руки французів полохливих.

Елеонора Ти до бабуні йди! Піддайся, хлопче!

Констанція Іди ж, дитино, до своєї бабці,—
Дай королівство їй, вона ж тобі
І сливку дасть, і вишню, й фігу з маком.
Бабуся щедра!

Артур Досить, мамо. Краще б
Лежать мені в могилі: я не варт,
Щоб через мене гвалт такий здіймати.

- Елеонора* Йому за матір соромно, він плаче.
- Констанція* Чи соромно, чи ні, але ганьба вам:
Од баби кривда, а не стид за матір
З очей сердешних витиснула перли.
О, прийме небо чистий цей кришталъ,
Як плату, й відомстить тобі за кривду,
Святу пославши справедливість нам.
- Елеонора* Лиха наклепнице землі і неба!
- Констанція* Потворна неба і землі блюзнірко!
Що? Я — наклепниця? Це ти із сином
Добро забрала, владу й королівство
У паростка таки ж свого сина,
Це через тебе скривджено його,
І за гріхи твої господня кара
Тяжить також над ним, бо він з'явився
У поколінні другому з твоєї
Гріховної утроби.
- Король Джон* Навіжена!
Замовкни!
- Констанція* Ні, додам іще: не досить,
Що він од неї зазнає страждань,—
Вона й гріхи її — той меч, яким
Господь карає внука. Кривда баби —
Її служниця й месниця жорстока,
Що над невинним так глумиться хлопцем.
Все зло у ній. Хай бог її скарає!
- Елеонора* Безглузда сварка! Знай, що заповітом
Скасовано права твого сина.
- Констанція* А хто подбав про те? Усе це з волі,
Лихої волі злісної бабуні.
- Король Філіпп* Ну годі, годі. Стримайтесь. Негоже
Давати попуск тут ганебним сваркам.
Сурма хай викличе на мури міста
Мужів анжерських, щоб сказали нам,
Кого своїм вважають королем,
Артура а чи Джона.
Лунає сурма. На мурах з'являються к і л ь к а
г о р о д я н.
- Один із городян* Хто нас кликав?
- Король Філіпп* Від імені англійців ми, французи.

- Король Джон* Ба ні! Самі англійці кличуть вас.
Мужі анжерські, вірні нам підданці!..
- Король Філіпп* Артурові підданці вірні, вас
Сурмою закликаєм до розмови...
- Король Джон* Ми ж — перші. Вислухайте спершу нас.
Ці корогви французькі перед вами,
Що підступили до міських валів,
Несуть вам згубу. Вже гармати грізно
Стоять націлені, метнуть готові
З утроб своїх залізну мсту на місто.
Криваву вже готуючи облогу,
Потуга цих французів позирає
На склеплені повіки ваших брам.
Не встигли б ми до сонної фортеці,—
Граніт, що ним оперезалось місто,
Під громом пострілів повипадав би
З вапняних гнізд і ворог лютий ваш
Уже б до міста мирного удерся.
Та ми, законний ваш король, негайно
Здійснили поспіхом важкий похід,
Щоб міста лик уберегти від шрамів.
Французи ж, бач, запрагли перемов —
Зі страху. Замість ядер у вогні,
Щоб місто задвигтіло з жаху, мечуть
Повиті димом лагідні слова,
Щоб ласкою підбити вас на зраду.
Не вірте їм, шановні громадяни!
Впустіть до міста нас; в тяжкім поході
Знеміг наш дух і в вас притулку просить.
- Король Філіпп* Нас вислухай — тоді й відповіси
Обом відразу. У моїй правиці
Рука того, чії права святі
Я боронити клявсь — ось молодого
Плантагенета; а отець його —
Загарбника оцього старший брат,
Король його і всіх земель англійських.
За право принца стоптане повставши,
Ми кіньми топчемо луги зелені
Під вашим містом, та прийшли сюди
Не з намислом лихим, а з волі неба
Покривдженого хлопця захистити.
Складіть належну честь тому, хто право
На неї має — принцу молодому,—
І наше військо, виглядом страшне,

Сховає вістря пазурів своїх,
Мов той ведмідь в наморднику, і ми
Розрядимо гармат шаленство люте
У неба невразливі хмари. Мирно,
Мечів не пощербивши, в цілій броні,
З живою кров'ю в жилах, що її
Отут під мурами могли б пролити,
Розійдемося по домівках своїх,
І буде мир вам, і жінкам, і дітям.
Коли ж відхилите прохання наше,
То не врятують вас ці мури давні
Од вістунів кривавої війни,
Хоча б вас заступили всі оці
Муштровані англійці. То кажіть,
Чи згодні ви за владаря признати
Нас іменем Артура, чий престол
Ми захищаємо? Чи мусим боєм,
Проливши кров, належне нам узяти?

Один із городян

Підданці ми англійського монарха,
Йому й Анжер тримаєм.

Король Джон

Тож признайте
Свого монарха і прийміть мене.

Один із городян

Хто доведе, що справжній він король,
Того і приймем. Доти ж брами наші
Для всього світу замкненими будуть.

Король Джон

Корона Англії — не знак монарха?
Цього замало — тридцять тисяч свідків,
Сердець англійських щирих, тут зі мною...

Бастард

І кілька байстрюків.

Король Джон

...Які життям засвідчать титул наш.

Король Філіпп

Шляхетством рівних стільки ж тут із нами...

Бастард

І кілька байстрюків.

Король Філіпп

...Щоб титул той оскаржити при ньому.

Один із городян

А поки суперечка йде за право,
В нас право — заперечувать обом.

Король Джон

Тоді прийми, о господи, ті душі,
Які ще до вечірньої роси
Тіла покинуть у жорсткій січі,
Що вирішить, хто справжній тут король.

Король Філіпп

Амінь! До зброї, лицарі! На коней!

Бастард Георгу мій святий, драконоборцю,
Ти, що конем гарцюєш над дверима
Шинкарочки моєї,— поможи,
Навчи нас битись!
(*До ерцгерцога*)

От мені б допасти
Твого лівга, леве, та левиці,
Я б посадив тобі на царську гриву
Волячі роги. От була б почваря!

Ерцгерцог Замовч!

Бастард Лев заричав. Дрижу зі страху!

Король Джон Мерщій на поле! Шикувать полки!

Бастард Позиції вигідні захопити!

Король Філіпп Хай буде так!
(*До Людовіка*)

Веди частину війська
На другий пагорб. З нами бог і право!

Виходять.

По кількох сутичках з'являється перед брамою міста французький герольд із сурмою.

Франц. герольд Мужі анжерські, браму відчиніть!
Впустіть Артура, герцога Бретані,
Що Франції рукою багатьом
Англійським матерям завдав плачу,
Чиї сини лягли в кривавім полі.
Там чоловік вдовиці не одної
Холодними руками обійняв
Багряню землю. Коштом не великим
Над ворогом здобуто перемогу,
І радо мають корогви французькі.
Вже наближається звитяжне військо,
Ввійшовши в місто, зразу проголосить
Воно Артура королем англійським.

Входить англійський герольд із сурмою.

Англ. герольд Радій, анжерський люде! Бий у дзвони!
Йде Джон, король усіх земель англійських,
Що переміг в цей день жаркий. Броню,
Яка ще перед боєм сріблом сяла,
Рясна французька кров позолотила.

З шоломів наших жодної пір'їни
Ворожий спис не збив; ті самі руки,
Що й перед боєм, корогви тримають.
Немов веселе юрмище мисливих,
Хорообрі Англії сини вертають,
І руки їх забাগрянила кров
Конаючих на полі ворогів.
Тож відчиніть звитяжцям ваші брами!

Один із городян Ми стежили, герольди, з веж своїх
За боєм од початку до кінця.
Щонайпильніший зір не розпізнав би,
Котре із військ здобуло перемогу:
За кров платилось кров'ю, за удар —
Ударом, і рівнялась сила силі,
А мужність — мужності; потуга військ
Обох однакова, як приязнь наша
До тих і тих. Тож доки переможцем
Не вийде з них одне, міської брами
Ми не відчинимо нікому з вас!

Входять із різних боків обидва королі зі своїми військами.

Король Джон Королю Франції, чи мало крові
Утратив ти? Чи струмись прав моїх
Не плине вільно? Стриманий тобою,
Прорве загати він, бурхливим нуртом
Затопить берег твій. Дай вільно ринуть
Його сріблястим водам в океан.

Король Філіпп Королю Англії, з тяжкого бою
Ти виніс крові ні на краплю більше,
Ніж військо наше, — навпаки. Клянусь
Рукою власною, що владарює
Над землями всіма, які простерлись
Під небосхилом цим, що не опустим
Меча, за правду піднятого, доки
Не подолаєм вас. А ні — хай краще
Оздобить смерть іменням короля
Скорботний список на війні полеглих!

Бастард О маестате! Як там тая слава
Угору пнеється, доки в королях
Бує кров! І хижо шкірить смерть
Сталеві зуби. Воїнів мечі
За пазурі та ікла правлять їй.
Рвучи солдатське м'ясо, бенкетує

Вона в непевних королівських чварах.
Чому ж, чому бійці стоять незрушно?
Гукайте їх, верніть на поле бою!
Аж поки у поразці одного
Не знайде миру другий, доти буде
Різня, і кров, і смерть.

Король Джон

На чий же бік

Ви стали, городяни?

Король Філіпп

Хто король ваш?

Один із городян

Державець Англії. Хай спершу визнаєм,
Котрий із вас!

Король Філіпп

Тож визнайте Артура,
Чії права ми нині захищаєм!

Король Джон

Ні, нас, хто сам тут представляє власну
Правителя особу. Тільки ми —
Владар собі і вам, анжеський люде!

Один із городян

Над нашу вища влада відхилиє
Обох. І доки сумніви не зникнуть,
Ми брами не відчинимо нікому.
За короля нам доти буде страх,
Покиль не скине справжній наш король
Його із трону.

Бастард

Таж вони, їй-богу,

Негідники, глузують з вас, владарю:
Роти пороззявлявши, преспокійно
Втішаються із-за бійниць безпечних
Театром, де страшну дають виставу.
Послухайте моєї ради, прошу:
Як бунтарі колись ерусалимські,
На час забувши чвари, об'єднайтесь
І стріли помсти поверніть на місто.
Із заходу та сходу хай англійські
З французькими гарматні жерла спільно
Вогонь скерують на зухвальців тих,
Аж поки ребра їхніх веж камінних
На прах розсиплються. Хай прикриттям
Негідникам лише повітря буде.
Війська свої по тому роз'єднавши,
Як і знамена, знов лице в лице,
Меч на меча шикуйтесь до борні.
Тоді фортуна одного із вас
Улюбленцем негаймо обере,

Щасливцеві пославши перемогу,
Хвалу і славу дня сього. Чи вам
Сподобалась химерна ця порада?
Чи крапельки немає глузду в ній?

Король Джон

Клянуся небом, що над нами вісити!
Порада слухна. Тож з'єднаймо сили,
Французький владарю, і місто це
Зрівняймо із землею, а тоді
Війна покаже, хто його король.

Бастард

(до Філіппа)

Якщо у тебе королівська кров
І ти покривджений нікчемним містом,
Націль, як ми, своїх гармат пащеки
На ці зухвалі мури. А коли
Впадуть вони, покаже бій нехай,
Хто має в пекло йти, а хто — у рай.

Король Філіпп

Хай буде так. Звідкіль на штурм ти підеш?

Король Джон

Ми пошлемо у лоно міста смерть
Із заходу.

Ерцгерцог

Я — з півночі.

Король Філіпп

Ми — з півдня.

Рясним засиплемо їх градом ядер.

Бастард

(убік)

Ну й мудро! З півдня й півночі вони
Гатитимуть той тому дружно в вічі.
Додам їм духу!.. Ну ж, хутчій рушаймо!

Один із городян

Послухайте мене, монархи славні!
Я вам скажу, як домогтися миру
Й міцної спілки — як здобути місто
Без бою: хто прийшов тут полягти,
Нехай спокійно вмере на власнім ложі.
Заждіть хвилинку, королі могутні!

Король Джон

Гаразд. Ми ладні вислухатъ. Кажи.

Один із городян

Дочка Іспанії, принцеса Бланка,
Англійського володаря небога,
Літами — саме пара для дофіна
Людовіка. Коли б ішло про вроду,
Де б він знайшов чарівнішу за Бланку?
А прагнув би він чистої любові,
Де б доброчеснішу він стрів за Бланку?

Коли шукав би знатної, скажіть,
В чій ще жилах кров тече знатніша?
І скромністю, і цнотю, і родом
Обоє рівні. Одного лиш брак
Обом: він — не вона, вона — не він.
Дофін, іще не досконалий, знайде
У ній довершеність свою. Вона ж,
Якій бракує мужності та слави,
У ньому знайде повноту і цілість.
З'єднавшись, течія двох срібних рік
Звеличує ті береги, де лине;
З'єднайте шлюбом королівську пару —
І станете двома ви берегами
Ріки могутньої, яка скоріше
Відчинить браму цю, аніж гармати,
Бо ми самі із швидкістю ядра
Вам кинемося браму відчиняти.
Коли ж на цей не згодитесь шлюб,
Глухіші будем за бурхливе море,
Більш недовірливі, ніж дикі леви,
Незрушніші й твердіші, аніж скелі,
І навіть смерть в своїм нищівнім шалі —
Рішуча не така, як ми рішучі
В хоробрім захисті свого міста.

Бастард

Завада знов! Витрушує він смерть —
Кістяк потрухлий із її лахміття!
Знай бевкає про смерть, про море, скелі,
А лев рикущий — це йому те саме,
Що цуценя для дівчинки малої.
Чи не пушкар зродив цього зухвальця?
Патякає ж про дим, гармати, гуркіт
І вуха нам мозолить язиком.
Слова його дошкульніше молотять,
Ніж кулаки французькі. Чорт! Мене,
Відколи я назвав вітчима татом,
Не раз шмагали словом, та не такі

Елеонора

(вбік до короля Джона)

Погодсья, сину, на цей шлюб ласкаво
І за небогою дай щедрий посаг.
Свої права, хисткі ще, на корону
Вузлом цим скріпиш так, що з браку сонця
Той в'ялий пуп'янок не розів'ється
На пишну квітку, дати плід спроможну.

В Філіппових очах я бачу згоду —
Іч, шепчуться! Не зволікай же, поки
Жадоба честі душі їм п'янить,
Бо почуття, розпалені в цю мить,
Під повівом докорів і благань
Схолонуть знов, на лід перетворившись.

Один із городян

Чом відповіді не дають монархи
На раду — мирно досягнути згоди?

Король Філіпп

Королю Англії, відповідай.
Ти ж перший з містом говорить хотів.

Король Джон

Коли б лиш син твій, царствений дофін,
В цій книзі вроди прочитав: «Люблю»,
Я посаг би призначив молодій,
Мов королеві: Мен, Турень, Анжу
Та Пуатьє,— все, крім оцього міста.
Всі володіння, що по цей бік моря,
Озолотили б шлюбне ложе їй;
Багатством, честю, владою вона б
Не поступилась жодній королівні...

Король Філіпп

Що, сину, скажеш?
Поглянь на дівчину.

Людівік

Дивлюся, батьку,
І бачу диво дивне, справжнє чудо:
В очах її я бачу власну тінь,
Що сонцем стала,— проти нього, батьку
Ваш син — звичайна тінь. Я ще ніколи
Так не подобався собі, як зараз.
Це так приємно — бачити себе
Утопленим в очей її свічаді!
(*Стиха розмовляє з Бланкою*)

Бастард

(*убік*)
Утопленим в її очей свічаді!
Ото б себе повішеним побачив
На спохмурнілих брів її шнурах!
Почетвертованим у серці Бланки,
Любові зрадником себе відчув!
...І четвертований, і зрадник він,
І вішальник!.. Як шкода: вроді цій —
За шибеницю стати лайдакові!

Бланка

Бажання дядькове — моє бажання.
Коли у вас побачив він прикмети,

Які сподобались йому, я ладна
Й собі вподобати таку подобу.
Ясніше кажучи, я можу легко
Себе схилити до любові. Правда,
Одне скажу без лестошів одверто:
Не все, що бачу в вас,— любові гідне.
Хоча і заздрість, ставши вам суддею.
Не зможе виявить у вас нічого,
Чим ви були б для мене осоружні.

Король Джон Що ж діти думають? Що скажеш ти,
Моя небого?

Бланка Честь мені велить
Скоритись вашій постанові мудрій.

Король Джон Чи зможеш полюбити її, дофіне?

Людовік Спитайте краше: міг би я зректись
Своїх чуттів? Люблю я широко Бланку.

Король Джон Тоді даю за нею п'ять провінцій —
Вексен, Турень, Мен, Пуатьє, Анжу,
А на додачу тридцять тисяч марок
Англійських. І якщо тебе це все
Задовольняє, владарю французький,
Скажи, щоб молоді з'єднали руки.

Король Філіпп Я вельми радий. Принце і принцесо,
З'єднайте руки.

Ерцгерцог І уста. Йй-богу,
Я на заручинах робив те саме.

Король Філіпп Тепер, анжерці, відчиняйте браму!
Впустіте дружбу нашу, до якої
Ви спричинилися. Обряд вінчання
Відбудемо негайно у каплиці
Марії-Диви пресвятої. Де ж
Констанція? Немає тут її,
А то б вона заручинам чинила
Немало перешкод. Скажіть, хто знає,
Де і вона, і син?

Людовік Сумна і гнівна,
Вона у вашому шатрі.

Король Філіпп Звичайно,
Цей шлюб — не ліки на її скорботу.
Англійський брате, як вдову розрадить?

Її ж права прийшли ми боронити,
Та свідок бог, усе само собою
На користь нам пішло у бік зворотний.

Король Джон

Все буде добре. Герцогом Бретані
Та графом Річмондом утвердимо
Артура і дамо ще в володіння
Оце багате місто. Хай посланець
Констанцію запросить на весілля.
Якщо не в повній, то у певній мірі,
Гадаю, сповнимо її бажання,—
Принаймні лемент гнівний погамуєм.
Ходім і, скільки поспіх дозволяє,
Цей несподіваний обряд відправим.

Виходять усі, крім Бастарда.
Городяни спускаються з мурів.

Бастард

Шалений світ! Шалені королі!
Шалена спілка! Знищить захотівши
Права Артурові на ціле, Джон
Частини зрікся доброхить. Філіппа ж,
Що, співчуттям пройнявшись, із жалю
Та доброчестя вирушив на бій,
Як воїн божий,— підшептом лукавим
Збив із шляху одвічний ворог наш,
Диявол хитрий. Підбиває він
До віроломства й зради геть усіх —
Старців, монархів, хлопців і дівчат;
Якщо котрій нема чого втрачати,
Крім назви «дівчина», то й ту нечистий,
Зганьбивши відбере. Отой облесний
З лица удатний дідько зветься — Зиск.
О Зиску! Баламуте світовий!
Світ зрівноважений, бо сам собою
Він рівно б міг по рівному іти,
Та капосна жадоба, ниций поштовх,
Вигода власна, цей рушій могутній,—
Його із рівноваги вибива,
Змінивши напрям, і мету міняє.
І це ж бо Зиск, отой запеклий ворог,
Несталому французові у вічі
Сяйнувши, в мить одну його віднадив
Від намірів подати допомогу,
Від справедливої війни — до миру
Ганебного... Чому ж я ганю Зиск?

Бо досі він не спокушав мене.
Чи зможу зціпити в кулак я руку,
Коли підступлять янголята Зиску
Торкнутись лагідно моїх долонь?
Рука моя ще вільна від спокуси,
То я глузую з багачів, і поки
Ще сам жебрак, то й ремствую на них,
Кажу: багатство — щонайтяжчий гріх.
А збагатівши, вельми доброчесний,
Казатиму: найтяжчий гріх — убогство.
Йдуть королі на зраду для вигоди,
То й мій бог — Зиск, похвал він щирих годен.
(Виходить)

ДІЯ ТРЕТЯ

СЦЕНА I

Намет французького короля.

Входять Констанція, Артур, Солсбері.

Констанція Пішли вінчатись! Поклялись на дружбу!
Підступна кров з підступною з'єдналась!
Дофіну — Бланка, Бланці — володіння?
Ні, ні! Ти помилився, не дочув.
Все пригадай і повтори спочатку.
Того не може бути. Жартуєш ти.
Повір мені: не йму тобі я віри.
Слова твої — лиш плітка простака.
Несила вірити, адже мені
Король у протилежному поклявся.
Ти налякав мене і вартий кари.
Так, я боюсь — не можу не боятись,
Бо змучена, бо скривджена життям,
Бо я вдова, самотня, — врешті-решт,
Я жінка, то й народжена для страху.
Ну, хоч тепер скажи, що ти жартуєш.
Мій дух бентежний спокою не знайде

І цілий день, страждаючи, отруїть.
Чому це ти хитаєш головою,
Так сумно поглядаючи на хлопця?
Що значить ця рука твоя на грудях?
Чому ховаєш той потік бездонний,
Що в берегах очей твоїх нуртує?
Чи не potwierдження це слів твоїх?
Кажі, кажі! Всього лиш не повторюй,—
Одне лиш слово: правда це чи ні?

Солсбері Так. Правди у моїх словах не менше,
Аніж неправди в тих, хто дав тобі
Нагоду пересвідчитись у цьому.

Констанція Ти вчиш мене, що мушу вірити горю,—
Навчи й те горе, як мене убити.
Хай віра і життя в мені зіткнуться,
Мов два шаленці, що в двобої лютім
Обидва гинуть... Бланки муж — Людовік!
А твій, о сину, пай? Уклали дружбу
Англії та французи! Що робити?
Геть, Солсбері! Терпіти більш несила,—
Тебе огидним вістка ця зробила.

Солсбері Чи кривда то — повідати про кривду,
Що інші завдали вам?

Констанція О, вона
Така страшна, що кривдниками робить
І тих, хто лиш обмовиться про неї.

Артур Благаю вас, матусю, заспокойтесь!

Констанція Якби ж то ти, утішнику мій любий,
Ганьбою матернього лона був:
Бридкий з лица, кульгавий, недолугий,
В гидких болячках, плямах і прищах,—
Спокійна б я була, не побивалась;
Тоді б мені ти, сину, був милий
І роду королівського не гідний,
Ані корони. Ти ж, одначе, красень.
Здавалося, ще в сповитку твоїм,
З'єднавши руки, Доля і Природа
Для величі призначили тебе.
З дарів Природи й справді ти ніжніший
Від лілій і троянд. Проте Фортуна,
Продажна блудниця, тебе відрікшись,
Твоєму дядьку Джону віддається

І рученькою надить золотою
Філіппа, що твої ж права священні
Вже занедбав. Так, зрадником зробившись,
Його величність звів Фортуну з Джоном —
З загарбником безпутну дівку спутав.
Скажи мені, посланцю, чи француз
Не став клятвopорушником? Зведи
Його трутизною убизчнх слів,
А ні, то геть іди. І я сама
Нестиму власне горе.

Солсбери

О, даруйте.

Не можу я вернутися без вас
До королів.

Констанція

Ні, можеш і повинен.

Я не піду з тобою. Власну муку
Навчу, як бути гордою. Бо ж горе
Плекає гордощі, хоч гне людину.
Це королі повинні вшанувати
Мене і біль мій — він такий великий,
Що витримати годі: лиш земля
Ще здужає нести отой тягар —
Його величність біль мій. Він, і я,
І трон мій — тут, на клаптику землі,
Тут перед ним схилиться, королі!

Сідає на землю.

Входять король Джон, король Філіпп, Людовік, Бланка, Елеонора, Бастард, ерцгерцог Австрійський і почет.

Король Філіпп

Так, люба дочко, цей щасливий день
Для Франції врочистим святом буде.
Щоб славити його, ласкаве сонце
Спинило біг і, ніби той алхімік,
Землі нужденне груддя обертає
На брили злота щирого. Хай завжди
У круговерті літ цей день шанують,
Як день святковий.

Констанція

Клятий, не святковий!

Бо чим тії шаноби заслужив,
Щоб золотом його між свят церковних
Вписали в календар? Ні, краще вирвіть
Цей день ганьби, образи й віроломства
Із тижня! А залишиться, то хай
Жінки вагітні моляться про те,

Щоб їм в цей день не скинути плода
І в нім не бачити надій розбитих.
Хай моряки в цей день бояться штормів,
Хай оборудки зйдуть нанівець,
Усе, в цей день зачате, хай скінчиться
Найтяжчим лихом. Відданість сама
Обернеться хай на ганебну зраду!

Король Філіпп

Клянуся, леді, що у вас не буде
Причин цей гожий проклинати день.
Давав же я вам слово короля!

Констанція

Ви ошуканець! Ваше слово — гріш
З подобою монарха, та на ньому —
Фальшива проба. Віроломець ви!
Йшли кров пролити ворога мого,
Тепер еднаєте свою із нею.
Схолонув шал до грізної війни
В лукавій дружбі й мирі показиному.
Цей згоди вузол — зашморгом мені.
Скарай же нищих королів, о небо!
Вдова волає, будь же їй за мужа!
Не дай, щоб дня цього хвилини грішні
Скінчились мирно. Доки сонце зайде,
Незгоду збройну кинь між королів!
Почуй мене! Почуй!

Ерцгерцог

О пані, мир вам!

Констанція

Війна! Не мир! Для мене мир — війна!
Лімозький графе! Австріє! Ганьбиш ти
Свою криваву здобич! Боягуз!
Негідний раб! Хоробрістю малий,
Ти підлістю великий. Дужий ти,
Коли стоїш за спиною у дужих.
Фортуни лицарю, ти йдеш на бій
Лише тоді, як та примхлива баба
Безпечне місце визначить тобі.
Ти — зрадник теж, лакузо королівський!
Нікчемний бовдур! А й собі пишався,
Бундючився і п'явся в оборонці.
Попихачу задублий, чи не ти
Гримів, мовляв, я — певний захист вам,
На нашу здайтеся зорю й потугу?
І перейшов до ворогів моїх!
Ще й в шкурі лев'ячий! Стягни її!
Телячою покрій хребет огидний!

Ерцгерцог Насмілився б сказати це чоловік!
Бастард Телячу шкуру — на нікчемні барки!
Ерцгерцог Ще, негідь, повтори — життям заплатиш!
Бастард Телячу шкуру — на нікчемні барки!
Король Джон Нам те не личить. Ти не забувайся.
Король Філіпп Сюди легат простує папський.

Входить Пандольф.

Пандольф Вітаю вас, помазаники неба.
До тебе, Джоне, це святе посольство.
Я папи Інокентія легат,
Міланський кардинал — Пандольфом звуся.
Запитую його ім'ям священним:
Навіщо церкву, матір пресвяту,
Ти кривдиш так? Чому архієпископ
Кентерберійський, Стефен Ленгтон, прав
Святих своїх позбавлений тобою?
Іменням папи я тебе питаю.

Король Джон Кому іменням смертного пристало
Допитувати помазаників божих?
Ти б міг знайти для цього, кардинале,
Імення менш нікчемне та смішне
І більш достойне, ніж імення папи.
Це й передай йому від короля
Англійського, при тім іще додавши,
Що італійський пів не діжде дерти
Ні десятини, ні податків інших
Із наших володінь. Якщо під небом
Ми з ласки божої тут королем,
То й будемо під захистом його
Самі тут правити, на руку смертних
Не опираючись. На тім кінець.
Так папі і скажи: ми відкидаєм
Його привласнену свавільно владу.
Король Філіпп Англійський брате, це слова блюзнірські.

Король Джон Хоч ви та всі монархи християнські
Йдете наосліп за попом нахабним,
Страхаючись прокляття, від якого
Так легко можна відкупитись грішми:
Нікчемним золотом, сміттям і пилом
Продажний відпуст береде в людини,
Що потребує відпусту сама

За той гріховний торг; хоч ви й усі,
Кого отой шахрай за носа водить,
Його збагачувати ладні, — я
Сам проти папи повстаю відверто.
Хто друг йому — той ворог мій.

Пандольф

Раз так,

То, маючи на те законне право,
Тебе проклявши, відлучаю зараз
Від церкви-матері. Благословен
Підданець твій, який еретикові —
Тобі — присягу полама. Хай буде
Той славлений святим, чия рука
Твоє життя гидке обірве потай.

Констанція

Хай і моє з'єднається прокляття
З прокляттям Риму. Отче кардинале,
Скажіть «амінь» моїм прокльонам ревним:
На них ніхто не має більших прав.

Пандольф

Законне і святе моє прокляття!

Констанція

Як і моє. Коли закон не може
Під захист правду взяти, то нехай
Не заважає незаконній помсті.
Артурові закон не верне трону,
Бо хто посів його — творець законів.
Якщо ж закон — само лиш беззаконня,
То і мені він рота не затулить.

Пандольф

Французький владарю, прокляття церкви
Загрожує й тобі. Порви цю спілку
З архіеретиком. Як він не хоче
Схилитись перед Римом, то впади
Йому на голову з французьким військом.

Елеонора

Король поблід? Не поривай із нами!

Констанція

Пильнуй, дияволе! Філіпп розм'якне
Й, порвавши з ними, урятує душу.

Ерцгерцог

Володарю, послухай кардинала.

Бастард

Телячу шкуру — на нікчемні барки!

Ерцгерцог

Сховать я мушу глум цей до кишені,
Бо...

Бастард

...Саме по твоїх штанах тягар.

Король Джон

Що кардиналові, Філіппе, скажеш?

Констанція

Та що казать? Одне лиш — дати згоду.

- Людвік* Розв'яжте, батьку, прикра-бо різниця:
Набути нам тяжке прокляття Риму
Чи втратити легку англійців дружбу?
Що легше, те й відкинь.
- Бланка* Прокляття Риму.
- Констанція* Дивись, Людвіку! Бо спокусить
Тебе лихий в подобі молодої.
- Бланка* Принцесу змушує до слів отих
Не правда, а потреба.
- Констанція* Признаючи
Потребу, що живе лиш смертю правди,
Також ти мусиш визнати, що правда
Знов оживе, як скінчиться потреба.
Потребу стопчеш — запанує правда.
Плекай потребу — правда пропаде.
- Король Джон* Король злякався. Не зна, що відказати.
- Констанція* Покинь його й дай відповідь належну.
- Ерцгерцог* Королю, не вагайся. Тримайся Риму.
- Бастард*
(до ерцгерцога)
Телячої тримайся шкури, бевзю.
- Король Філіпп* Заплутавсь я. Не знаю, що сказати.
- Пандольф* Кажі, та не заплутайся ще більше,
Відлученню улігши і проклягтю.
- Король Філіпп* На що б ви зважились, велебний отче,
Якби були ви на моєму місці?
У свіжій спілці ми з'єднали руки
І поєднання душ скріпили щойно
Всією силою святих обітниць,
І нашими устами говорили
Довіра, дружба, злагода й любов
Між нашими державами і нами.
А перед цим недавнім перемир'ям
Ми ледве руки вимити змогли,
Щоб їх у дружнім потиску з'єднати,
Бо — свідок бог — до ліктів їх замазав
Кривавим брудом пензель того бою,
Що помста ним зображувала чвари
Розпалених у гніві королів.
Тепер ці руки, вимиті од крові
І міцно стиснуті у щирій дружбі,

Повинні спілку вірну розірвати?
Чи можна з небом жартувати нам
І гратись вірністю, неначе діти?
Чи гоже руку вирвати з руки,
Зламати враз присягу, шлюбне ложе
Усміженого миру вкрити ганьбою
Боїв кривавих, а сердечній дружбі
Чоло затьмити? Мій велебний отче,
Не допусти того! З твоєї ласки
Знайди, намисли, укажи, благаю,
Спасенний вихід нам, щоб ми й тебе
Послухались, і дружби не зламали.

Пандольф Ні, згода — видимість, а лад — безладдя.
Якщо не проти Англії вони.
До зброї! Стань на оборону церкви,
А ні, то мати-церква прокляне
Тебе навик, бунтарю-сину. Краще
Тримав би ти жало змії, королю,
Чи лева раненого лапу хижу,
Чи тигра зголоднілого за ікла,
Ніж руку ту, що нині дружно тиснеш.

Король Філіпп
Пандольф Я можу руку вирвать, лиш не вірність.
Тож з вірності ти ворога зробив
Самої віри. Як в усібних війнах,
Присягою ламаєш ти присягу,
А слово — словом. О, дотримай, прошу,
Свою обітницю, що небу склав,—
Стань церкви пресвятої оборонцем.
В чім потім клявся — клявся проти себе,—
Таких присяг триматися не мусиш,
Бо, присягнувши і вчинивши зло,—
Добро учиниш, слів своїх одрікшись.
У хибних намірах — достойна річ
Вчинити знову хибу. Від кривої
Дороги вхилишся — ітимеш прямо.
Лжа — ліки проти лжі. Отак вогонь
При опіках збива гарячку в жилах.
Свята лиш церква стверджує присягу,
Ти ж присягнув супроти неї. Отже,
Ти святість зрадив. Клятвою новою
Здобути хочеш право на зламання
Тії обітниці, що перше склав.
Присяга друга чинна лиш у тім,
Що не ламає першої присяги.

Інакше клятви — забавки нікчемні.
Ти, зрадивши обітницю, дав слово;
Ще більша зрада — слово те тримати.
Ти першу клятву другою порушив,
Сам проти себе учинивши бунт.
Здобудеш ти велику перемогу,
Якщо з душею чистою, рішуче
Повстанеш проти згубної спокуси.
До ліпшої твоєї половини
Волаю: схаменись, а ні, то знай —
Прокляття наше упаде на тебе,
Таке страхітливе і невідкличне,
Що ти помреш під тягарем його.

Ерцгерцог Відвертий бунт!

Бастард Хіба його вгамуєш?
Заткнуть би пельку шкурою з теляти!

Людовік До зброї, тату!

Бланка В наш весільний день?
Супроти кривих власної дружини?
Що? Трупи всадовить за стіл бенкетний?
А зойк пекельний, гуркіт барабанів
Та сурем хрип — за музику нам буде?
Послухай, мужу мій, — о, як незвично
«Муж» вимовляти! — іменем оцим,
Що вперше мовили мої уста,
Я на колінах слізно закликаю:
На дядька Джона не здіймай меча!

Констанція Вже, клякнучи, взялися мозолями
Мої коліна, а проте, дофіне,
До ніг тобі припавши, я благаю:
Не зневажай святої волі неба!

Бланка Пізнаю зараз я твоє кохання:
Чи є для тебе в світі щось дорожче
Над вірної тобі дружини ймення?

Констанція Те, що його звеличує, як він —
Тебе. То — честь, Людовіку, твоя.

Людовік Дивуюсь, владарю, — холодні ви,
Коли так треба зважитись на дію.

Пандольф На голову тобі прокляття кину.
Король Філіпп Не буде за що: я іду на тебе,
Королю Англії.

Констанція Вернулась велич,
Із трону вигнана!

Елеонора Які ж, французи,
Огидні ви в несталості своїй!

Король Джон Королю, ще й години не мине,
Як ти клястимеш цю лиху годину.

Бастард Тоді дзвонар, той лисий сторож Час,
Тебе, французе, позове на сповідь.

Бланка Втонуло сонце у крові. Прощай,
Погожа днино. На чий бік схилитись?
І той, і той мій. Кожне з військ осих
Одну із рук моїх тримає міцно,
І шарпають, і навіл роздирають.
Не можу успіху благати мужу,
Бо дядькові в тій перемозі згуба;
Не можу батькові жадати щастя
І вдачі зичити своїй бабусі,
Бо хто б не виграв, а мені віщує
Біду ще не розв'язана війна.

Людовік На боці чоловіка твій талан.

Бланка Де він живе, моє життя вмирає.

Король Джон Війська, мерщій війська шикуй, небоже!

Бастард виходить.

В мені, королю, нині гнів палає
Таким шаленим полум'ям, якого
Ніщо не зможе погасить, хіба
Кров найдорожчих Франції мужів.

Король Філіпп Та, поки наша кров його погасить,
Ти сам у тім вогні згориш на попіл!
Тож бережись! Тебе жде небезпека.

Король Джон Не більша, ніж тебе. Ставай до бою!
Виходять.

СЦЕНА 2

Рівнина під Анжером. Гуркіт бою.

Входить Ба стар д з головою ерцгерцога Австрійського.

Бастард Ну й скварний день, їй-богу. В піднебессі
Якийсь повітряний ширяє дідько
І сіє зло. Ну, голово австрійська,
Полеж собі, та й я перепочину.

Входять король Джон, Артур і Гюберт.

Король Джон Приглянь за хлопцем, Гюберте. Філіппе,
Спіши: в шатрі моя зосталась мати
В облозі ворога. Боюсь за неї.

Бастард Я вже, мілорде, визволив її.
Не бійтеся: вона в безпечнім місці.
Але — вперед! Іще одне зусилля —
І перемогою наш труд скінчиться.
Виходять.

СЦЕНА 3

Там само.

Гуркіт бою. Входять король Джон, Елеонора, Артур, Бастард,
Гюберт і почет.

Король Джон Хай буде так.
(До Елеонори)

Ви, мамо, тут зостаньтесь
Під захистом надійним.

(До Артура)

Не сумуй,
Мій небоже: тебе бабуня любить,
А дядько буде лагідний, як тато.
Артур А матінка? Вона ж помре від горя!

Король Джон

(до Бастарда)

А ти, Філіппе, в Англію спіши
І потруси до нашого приїзду
Калитки панотців: повипускай з них
На волю янголів золотокрилих,—
Нам зараз треба вгамувати голод
Жирненькою поребриною миру.
Та виконай наказ наш так, як слід.

астард Коли мене поманить срібло-злото,
То я й анафема не побоюся!
Прощайте, владарю. А вам, бабусю,
Цілую руки й помолюсь за вас,
Якщо випадком западу в побожність.

Елеонора Прощай, онуку.
Король Джон Прощавай, Філіппе.

Бастард виходить.

Елеонора

(до Артура)

Ходімо, внученьку, я щось скажу.

(Відводить Артура вбік)

Король Джон Ходи-но, Гюберте, сюди. Тобі
Багато чим завдячуем. Душа,
Ув'язнена в цій плоті,— твій боржник
І за любов хотіла б одплатити
Сторицею. Ласкавий друже мій,
Що добротіть нам присягнув на вірність,—
Безмежно вдячні ми тобі. Дай руку.
Хотів тобі сказати щось, та хай
Слушнішу я на те знайду годину.
Бог свідок, Гюберте, й сказать незручно,
Як глибоко тебе я поважаю.

Гюберт Я вельми вдячний вам, королю мій.
Король Джон Для вдячності ще приводу не маєш,
А матимеш. Хай звільна час повзе,
Та день настане — я свій борг сплачу.
Хотів тобі сказать... але залишмо...
На небі сяє сонце, й гордий день,
Захоплений утіхами життя,
Розпусний надто, схильний до марноти,
Мене щоб слухать. Опівнічний дзвін
Із мідних уст залізним язиком
Якби гукнув у ночі сонне вухо,
Якби на цвинтарі стояли ми,
Й тебе гнітила сотня лютих кривд,
Або якби хандри похмурний дух
Тобі згустив у жилах кров живу,
Що завше лоскітно у них струмує
І збуджує отого дурня — сміх:
Нам очі щулити й уста кривити
Чуттям, в цю мить ненависним тобі;
Або якби ти бачити мене

Міг без очей і слухати без вух,
Відповідаючи не язиком,
Не звуками, а думкою самою,—
Тоді б на сумніви не зважив я
І в душу влив тобі мої думки,
Таємні помисли... Але — не варто.
А все ж люблю тебе і сподіваюсь
Я на любов твою.

Гюберт

Вона велика,

Така, що задля вас я все зроблю,
Хоча б за тим ступала смерть моя.

Король Джон

Чи я не знаю? Гюберте мій любий,
Мій добрий Гюберте!.. Поглянь на хлопця.
Признаюсь, друже, він — гадюка люта
У мене на шляху: де не ступи —
Лежить перед ногами... Зрозумій,—
Адже ти — сторож...

Гюберт

Стерегтиму я.

Він вам не стане на заваді.

Король Джон

Смерть.

Гюберт

Коро...

Король Джон

Могила.

Гюберт

Він не буде жити.

Король Джон

Все! Як мені полегшало на серці!
Люблю тебе, мій Гюберте. Я зараз
Нічого не скажу про нагороду.
Лишень запам'ятай... Прощайте, мамо.
Я незабаром вишлю вам підмогу.

Елеонора

Нехай господь тебе благословить!

Король Джон

Ти, небоже, до Англії поїдеш.
Тобі слугою вірним буде Гюберт.
Рушаймо! На Кале!
Виходять.

СЦЕНА 4

Там само. Намет французького короля.

Входять король Філіпп, Людвік, Пандольф і почет.

Король Філіпп

Так лютий шторм, вітрила позривавши,
Урізнобіч розгонить кораблі,—
І флот увесь нічого вже не вартий.

Пандольф Усе наладиться. Кріпись, владарю.

Король Філіпп Наладиться? Чи це тепер можливе?
 Чи ж не розбито нас? Анжер не взято?
 Артур не бранець? Не лягли найкращі?
 Чи не відплив кривавий Джон додому,
 Ущент розбивши наші перепони?

Людівік Він закріпив усі свої здобутки.
 Такий розважливий, стрімкий удар,
 Холодний спокій в нападі кривавім —
 Не знавий досі. Хто читав, хто чув
 Про подвиги, до цих подібні?

Король Філіпп Леле!
 Я б легше стерпів цю хвалу йому,
 Якби хто знав таку ганьбу, як наша!
 Входить Констанція.
 Хто там іде сюди? Душі могила,
 Що з неї дух безсмертний, силоміць
 Ув'язнений життям, украї зболілим,
 На волю проситься. Ходімо звідси.

Констанція Ну от! Це миру вашого плоди!

Король Філіпп Констанціє, благаю,— заспокойтесь.

Констанція Ні! Геть усі поради й допомогу,
 Крім однієї, що несе кінєнь.
 Смерть! Смерть! О милосердна й люба смерте!
 Пахучий смороде, живлющий тліне,
 Із ложа ночі вічної зведись!
 Ти для щасливців — пострах і гроза,
 А я кістки мерзенні обцілую,
 І власні очі в лоб тобі вкладу,
 І хробаками пальці обмотаю,
 І прахом перетлілим рот заткну,
 І стану я почварою зі стерва,
 Страшною, як і ти. Ну ж, вискаль зуби,
 А я собі подумаю — то усміх;
 Підлащуся до тебе, як до мужа...
 Прийди ж, коханцю розпачу!

Король Філіпп Вгамуйся,
 Прекрасна страднице!

Констанція О, ні, допоки
 Ще здатна дихати, я не замовкну.
 Якби язик мій був у пащі грому,

Я б люттю сколихнула світ, збудила б
Кістяк отой, глухий на зойк жіночий,
Що зневажає й матерні прокляття.

Пандольф Не горя то, а божевілля голос.
Констанція Ти не святий, коли цей зводиш наклеп.
Не божевільна я. Коса, що рву я,
Оця коса розплетена — моя.
Моє ім'я — Констанція. Була я
Жоною Годфріда. Мій син — Артур,
І він пропавий безвісти. О ні!
Не божевільна я. Але хотіла б
Одбитись розуму, аби себе
Й страждань своїх не тямити. Ах, отче,
Нашли на мене мудре умовляння,
Щоб глузду уйняло мені — й тебе
Святим вважатимуть. Інакше розум
Під гнітом болю може підказати,
Що лиш в петлі чи горло перетявши
Я збудуся страждань оцих нестерпних.
Причинною забула б я про сина
Чи колисала б ляльку ганчір'яну.
А при умі так болісно, так гостро
Я відчуваю кожну з бід моїх!

Король Філіпп О, заплетіте коси! Що за розкіш
У хвилях буйних пишного волосся!
Впаде зненацька на косу сріблясту
Краплинка сліз, і зразу в спільнім горі
До неї інших тисяча вже лине,
Немов ті справжні, незрадливі друзі,
Що в горі нерозлучні.

Констанція Ідем, ідем
До Англії!

Король Філіпп О, заплетіте коси!

Констанція Гаразд, я заплету, але навіщо?
Я, розпустивши їх, волала гірко:
«Якби ці руки, що дали їм волю,
Так само й сина визволить могли!»
Тій волі заздрачи, я знову їх
Візьму у пута, син-бо мій в неволі.
О, кардинале, ви колись казали,
Що ми близьких побачимо в раю.
Як правда це, то я побачу сина.

Від Каїна, що першим народився,
І до того, що вчора світ побачив,
Дитини кращої земля не знала.
Але хробак незбутньої печалі
Поточить пуп'янка мого і зітре
Чарівну вроду із його лица.
І схудне він, і стане, ніби привид,
І вмре таким, таким і з мертвих встане,
І в небі вже його я не впізнаю,—
Ніколи більш, ніколи не побачу
Прекрасного мого Артура!

Пандольф

Пані,

Така розлука — непростенний гріх.

Констанція

Так мовить той, хто сам дітей не мав.

Пандольф

Вам смуток любий рівно, як і син.

Констанція

Бо смуток місце синове посів,—
Лежить в його постелі і зі мною
Повсюди ходить, розмовля, як він,
Його він образ перейняв чарівний,
Убрань його заповнив порожнечу
І сина в них нагадує мені.
В тім привід бачу я любити смуток.
Якби такого горя ви зазнали,
Я б ліпшу втіху дати вам змогла.
Прощайте! Я не буду заплітатись,—
Негоже чепуритися, коли
В душі і помислах таке сум'яття.
О боже! Сину мій, Артуре, синку!
Вдови розрадо, ліки на скорботу!
(*Виходить*)

Король Філіпп

Піду слідом. Коли б не сталося лиха.
(*Виходить*)

Людовік

Нема для мене радощів на світі.
Життя нудне, як вислухана двічі
Нікчемна розповідь, що сон нагонить.
Ганьби гіркота вбила солод світу —
Тепер у нім лиш гіркота і сором.

Пандольф

Коли тяжку ми боремо недугу,
То в мить саму повернення до сили —
Біль найпекучіший. Отак і зло —
Минаючи, воно найдужче ранить.
Що ж ти втрачаєш, тратячи цей день?

Людівік Прийдешні дні хвали, утіх і щастя.
Пандольф Ти б їх не мав, здобувши перемогу:
Ні, що прихильніша до нас фортуна,
То погляда суворіше на нас.
Подумать дивно: як багато втратив
Король англійський там, де певен був,
Що перемогу виграв! Чи тебе
Гнітить Артурів бран?

Людівік Гнітить не менше,
Ніж утішає Джона.

Пандольф Сину мій,
Твій розум юний, як і кров твоя.
Послухай же, що дух пророчий каже,
Бо навіть звуки слів моїх здмхнуть
Пилину кожну, грудочку, билинку
З тії стежини, що тебе вестиме
На трон англійський. Сам розваж як слід:
Артур в полоні Джоновім, і доки
Життя буяє у його крові,
Король ні на годину, ні на мить
Не матиме спокою. Бо рука,
Що вирвати змогла насильством берло,
Насильством лиш його тримати може.
А той, хто на слизьку ступив дорогу,
Не гребує нічим, аби опертись.
Щоб Джон стояв, Артур упасти мусить.
Так буде, бо інакше бути не може.

Людівік Який же зиск мені з того падіння?
Пандольф Правами власної дружини Бланки
Ти вимагатимеш всього, на що
Раніш законне право мав Артур.

Людівік Щоб втратити життя і все, як він?
Пандольф Який ти молодий в старому світі!
І Джонове становище, і час —
Тобі на користь. Хто, безпеки ради,
У чисту кров занурить руки — в того
Ті руки все одно нечисті будуть,
Скривавлені. Такий лихий учинок
Серця його підданців охолодить,
А вірність заморозить. І народ
Чекатиме найменшої нагоди
Підважити його права на владу.

Хай лиш імла лице небес огорне,
Чи трапиться щось інше у природі —
Зірветься вихор, буря чи негода, —
Зневаживши пояснення тих явищ,
Усі побачать в тому певне чудо,
Знамення, осторогу, голос неба,
Що накликає мсту на короля.

Людовік А може, він Артура пощадить,
Лиш до в'язниці кине для безпеки.

Пандольф Якщо король про наступ твій узнає,
Артур, хоча б і був живий, помре.
Так вибухне в серцях народу гнів.
Запрагнувши якихось перемін,
До бунту вирве він вагомий привід
Із пальців закривавлених монарха.
Я бачу вже той вибух наяву, —
Чогось нам ліпшого й чекати годі:
Тепер-бо Фоконбрідж, байстрик нахабний,
Вернувшись в Англію, церкви грабує.
Оце б туди — озброєний загін
Із дюжини французів, то вони б,
Як вабик птахолова, заманили
Англійців гнівних кільканадцять тисяч.
Так грудка снігу, котячись донизу,
На справжню гору виростає вмить.
Дофіне славний, мчи до короля!
І не збагнуть, чого добитись можна
З обурення тих душ, образи повних.
На Англію! Я короля умовлю.

Людовік Резони сильні — наслідки чудні.
Король на ваше «так» не скаже «ні».

Виходять.

СЦЕНА I

Нортгемптон. Кімната в замку.

Входять Гюберт і два кати.

Гюберт Прута сього розжарте і сховайтесь
За килимом. Коли ногою тупну —
Сюди негайно і, схопивши хлопця,
Якого тут побачите зі мною,
В'яжіть його до крісла. Геть — і ждіте!

Перший кат Гадаю, ви на те дістали дозвіл?

Гюберт Безглуздий страх. Не бійся і пильнуй.

Кати виходять.

Заходь, мій хлопче. Маю щось сказати.

Входить Артур.

Артур Добридень, Гюберте.

Гюберт Здоров, малий.

Артур Егеж, малий. Вже меншого немає.
Хоча і мав би право стать великим.

Гюберт Чого сумний?

Артур Бував і веселіший.

А я вважав, що лиш мені пасує
Ота печаль. Пригадую, коли
Я жив у Франції, молодники
Ходили там насуплені, мов ніч,
І то без всякої на те причини.
Та я б на волі навіть чабаном
Весь божий день ходив собі веселий.
Я б навіть тут не сумував, коли б
Не ждав од дядька ще якоїсь кривди.
Боюсь його, а він мене боїться.
Чи винен я, що Годфрід — батько мій?
Ніскілечки! От був би ти мені
За батька, Гюберте, — любив би, певно.

Гюберт

(убік)

Ні слова з ним, а то іще; дивись,
Розбудить жаль базіканням невинним.
Суворим буду — впораюся легше.

Артур

Ти хворий, Гюберте? Чому ти зблід?
Нехай би ти хоч трошки занедужав —
Я б цілу ніч просидів біля тебе.
Ручаюся, тебе люблю я більше,
Ніж ти мене.

Гюберт

(убік)

Слова ці — ніж у серце.

(Подає Артурові папір)

Читай, Артуре.

(Убік)

Сльози ці безглузді
Виносять геть катівський замір мій
За браму серця. Треба поспішати,
А то крізь очі з бабськими слізьми
Рішучість витече.

(До Артура)

Не прочитаєш?

Поганий почерк?

Артур

Для лихого діла —
Занадто гарний. Отже, ти залізом
Повинен очі випекти мені?

Гюберт

Мій синку, мушу!

Артур

Й випалиш-таки?

Гюберт

І випалю.

Артур

І стане духу в тебе?
Коли у тебе голова боліла,
Тобі чоло я обв'язав дбайливо
Хустиною, що люба так мені,
Бо вишила її принцеса мила.
Я так тії хустини й не забрав.
Всю ніч тримав я руку на чолі,
І, як хвилини пильні поганяють
Годину кожну, так я квапив час,
Щоб він для тебе пролітав скоріше;
Питав раз по раз: «Що тебе болить?
Чого ти хочеш? Чим тобі, мій любий,

Допомогти?» Якийсь би син мужичий
Спокійно спав, не мовивши й слівця
Ласкавого. А принц беріг твій сон.
Гадаєш, може, та любов облудна?
Із вигоди? Як небу так загодно,
То й думай так. Чини криваве діло.
Невже ти очі випечеш мені?
Ті самі очі, що на тебе й разу
Не глянули із почуттям лихим?

Гюберт Я присягнув їх випекти залізом.

Артур До чого вдався вік оцей залізний!
Саме залізо, хоч, як жар, розпікши,
Ти до очей мені лиш піднесеш —
Воно невинних сліз моїх нап'ється
Й, згасивши ними лютю свою пекельну,
Помилує мене; а там іржею
Покриється від сорому за те,
Що в лоні в себе той вогонь тримало,
Який хотів мене очей позбавить.
Коли б з'явився і сказав сам янгол,
Що Гюберт хоче осліпити мене,
Я б не повірив. Лиш тобі я вірю.

Гюберт

(тупнувши ногою)

Скоріш!

Входять к а т и з мотузкою, залізними прутами і т. ін.

Виконуйте наказ!

Артур

Рятуї!

Рятуї мене, мій Гюберте! Я сліпну
Від погляду самого цих катюг!

Гюберт

Залізо дайте і в'яжіть його!

Артур

О, що мій зойк! Усі благання марні!
Я не пручатимусь, мов камінь, буду,—
На милість божу, не в'яжіть мене!
Послухай, Гюберте, скажи їм вийти.
Тоді я буду, мов ягня, покірний —
Не ворухнусь, ні слова не промовлю,
Не гляну з гнівом навіть на залізо,
Лиш їх, благаю, прожени. І я
Прощу тобі усі мої страждання.

Гюберт

Ну що ж, ідіть. Залиште нас самих.

Перший кат Я рад, що рук не прикладу до згуби.

Кати виходять.

Артур Як жаль. Виходить, друга я прогнав!
Він грізно дивиться, а серце добре.
Хай вернеться і співчуттям своїм
Твоє розбудить.

Гюберт Ну, готуйся, хлопче.

Артур Не пощадиш?

Гюберт Ні. Мусиш очі втратить.

Артур О Гюберте, якби тобі попала
Пилинка в око, мошка, волосина
І ти відчув, як люто ця мізерність
Нас може мучити, то замір твій
Вмить страхітливим видався б тобі.

Гюберт Де ж обіцянка? Прикуси язик.

Артур І двох би язиків було замало,
Щоб двійко захистить очей невинних.
Не борони ж мені хоч говорити,—
Благаю, вирви краще язика,
Але очей не руш, щоб міг на тебе
Дивитися. Йй-богу, те знаряддя
Вже вистигло й не випалить очей.

Гюберт Я розпечу.

Артур Вогонь той вичах з горя,
Бо, даний для добра, з принуки мусить
Злочинству слугувать. Дивися сам:
Вже не палає гнів у тім вугіллі,
Бо подих неба видув з нього лють
І попелом покутницьким йому
Посипав голову.

Гюберт Своїм диханням
Я можу знову оживить його.

Артур Як зробиш те, воно почервоніє,
Але від сорому за тебе. Може,
Той сором блисне і в твоїх очах.
І пес, на інших цькований, буває,
Впливається в господаря зубами.
Все те, чим хочеш скривдити мене,
Відмовилося слугувать тобі.

Вогонь, залізо жалошам доступні,
Лиш ти один не знаєш милосердя.

Гюберт Ну, хай! Живи собі, мій хлопче, зрячим,—
За всі скарби, що обіцяв твій дядько,
Очей тебе я не позбавлю, ні,
Хоча й поклявся їх повипікати.

Артур Ти знов став Гюбертом! Ти скинув маску!

Гюберт Мовчи. Прощай. Твій дядько мусить знати,
Що ти помер. Пси-шпигуни роздзвонять
За мить облудну звістку. Спи, дитино,
Забудь про страх і певен будь, що Гюберт
За всі скарби земні тебе не скривдить.

Артур О боже! Гюберте, спасібі вам.

Гюберт Мовчи. Ходім. Нечутно йти нам треба:
Тепер мене жде кара через тебе.

Виходять.

СЦЕНА 2

Нортгемптон. Зала в королівському палаці.

Входять король Джон у короні, Пембрук, Солсбері та інші лорди.

Король Джон

(сідаючи на трон)

Ми знову тут, і знову ми в короні,
І віряться — ви раді бачить нас.

Пембрук Це — ваша воля; не було ж потреби
Повторювать те саме: адже ви
Були вже короновані, і сану
Цього від вас ніхто не відбирав,
І вірності народу не сквернили
Бунтарські настрої. Нові надії
Не збурювали краю, люд не прагнув
Ні долі кращої, ні перемін.

Солсбері А прагнути повторного обряду,
Прикрашувать і так багатий титул,
Червінець щирозлотий золотити,

Лід глянсувати, чепурить лілею,
Напахчувать фіалку, барв нових
Веселці додавати, чи нікчемним
Кагаччиком прибільшувати сяйво
Ясного сонячного ока,— все те
Смішна затія, марна трата часу.

Пембрук Хай буде так, як зволить ваша милість.
Та цей обряд скидається на байку,
Нуднішу тим, що, чувану не раз,
Товчуть її і гвалтом, і невчасно.

Солсбери Спотворюється тим лице поштиве
Прадавніх звичаїв. Як корабель
При зміні вітру напрям свій міняє,
Так намір ваш міняє думки плин,
Здоровий глузд лякає і дивує.
І щира правда викличе підозру,
Коли такі химерні шати вдягне.

Пембрук Коли запрагне майстер марнославний
Себе ще й перевершити, він зчаста
Своє мистецтво губить мимохить.
Бува, в малім виправдуючись блуді,
Ми виправданням збільшуєм його.
А латка на маленький дірці більше
Впадає в вічі, ніж діра без латки.

Солсбери Отим-то й зайвим уважали ми
Повторне це коронування. Правда,
Ви з нами не погодилися — і добре:
Адже воління наші — це основа
Для вашої величності велінь.

Король Джон Я деякі вам з'ясував причини
Цієї коронації. Вони
Поважні, як гадаю, а про інші,
Які страхають нас понад усе,
Ще розповім. Тепер скажіть нам, лорди,
Яких вам треба перемін, поліпшень,
І впевнитесь: я, вислухавши вас,
Зроблю усе, що тільки вам завгодно.

Пембрук То я — від імені усіх присутніх,
Висловлюючи волю наших серць,
Заради всіх нас, а найперш, королю,
Задля безпеки вашої, бо це —
Найвищий наш обов'язок — благаю:

Звільніть Артура. Бо його неволя
Підозру й ремство сіє між людьми,—
Мовляв, якщо ви маєте права
На те, чим володієте законно,
Чому ваш страх — одвічний друг неправди —
Примушує вас небожа свого,
Вважай, дитину ще, в тюрмі тримати,
В невігластві, позбавивши його
Розваг і втіхи молодого віку?
Щоб вороги не скористались цим
На шкоду вам, благаємо вас ревно —
Увольте це прохання, про яке
Самі ж питалися: звільніть Артура.
У тім — добро загальне; доведіть
Його свободою сердечність вашу.

Король Джон Хай буде так. Я молодість його
Під вашу, лорди, віддаю опіку.

Входить Г ю б е р т, король відводить його убік.

Що скажеш, Гюберте?

Пембрук Оце той самий,
Хто діло те криваве мав здійснити,
Він сам показував моему другу
Наказ письмовий. У його очах
Мерзенного гріха відбиток тліє.
Сам вид його попурий свідчить нам
Про втрачену душевну рівновагу.
Боюсь, коли б він не здійснив уже
Того доручення, що нас тривожить.

Солсбері Рум'янець на обличчі королевім
То набіжить, то зникне хапкама,
Метаючись між сумніву й жадання,
Немов герольд між двох ворожих військ.
Так, визріла уже болячка в ньому —
Ось-ось прорветься.

Пембрук Бризне гній тоді,
Що смерть несе невинному хлопчині.

Король Джон Хто ж стримає могутню руку смерті?
Хотів би сповнить я прохання ваше,
Та, каже він, Артур помер вночі.

Солсбері На ту недугу не було вже ради.

Пембрук Ми бачили, що смерть його вже близько,
Коли він сам іще й не чув недуги.
За це чекає кара винуватців
Чи тут, чи там.

Король Джон Чого це так похмуро
Ви дивитесь? Чи ножиці судьби
В моїх руках? Чи владний я над смертю?

Солсбері Нечиста гра! Яка ганьба, що велич
Пустилась на брутальне ошуканство!
То хай воно й слугує вам. Прощайте.

Пембрук Стій, лорде Солсбері, ми підем разом
Розшукувати спадщину Артура —
Маленьке королівство, силоміць
В могилу втиснене. Увесь цей острів
Йому у спадок був, а він дістав
Землі всього три фути. Підлий світе!
Допоки можна все оце терпіти?
Та край скорботі близько: вдарить грім,
І скоро вже, я впевнений у тім.

Лорди виходять.

Король Джон Вони обуренням палають. Каюсь.
На крові мур збудований — невічний,
І смертю куплене життя — непевне.

Входить посланець.

Страх у очах твоїх; а де ж рум'янець,
Що завжди цвів у тебе на щоках?
Похмуре небо так звістує бурю.
Звістуй негоду й ти: кажи, як справи
У Франції?

Посланець Вся Франція іде
На Англію. А жодна ще країна
Не стягувала сил таких на нас.
Вони від вас поспішності навчились.
І перш за вість про їхнє лаштування
Приходить інша: вороги вже тут.

Король Джон О! Де ж були вивідувачі наші?
Приспали їх? А матрина пильність?
Такі війська громадив там француз,
І не почула?

Посланець

Їй земля, королю,
Заткнула вуха: першого-бо квітня
Померла ваша мати. А за три дні
До того, кажуть, розуму відбившись,
Констанція сконала. Так я чув,
Чи правда то, чи вигадка — не знаю.

Король Джон

Вгамуйся трохи, доле знавісніла,
Схились до мене, щоб задобрив я
Гнівливих перів. Боже, мати вмерла!
У Франції мої ослабли сили...
А хто командує ворожим військом?

Посланець

Дофін.

Король Джон

Од тих вісток, що ти приніс,
Мені затьмився розум.

Входять Бастард і Пітер із Помфрета.

Ну, то що
В народі кажуть про твої діяння?
Лиш голови не забувай мені
Новинами лихими — повна й так!

Бастард

Якщо вам страшно слухати лихе,
Впаде на вас нечутно ще лихіше.

Король Джон

Пробач, мій небоже. На мить оглух я,
Затоплений валами бід. Проте
Вже виринув, одсапався і можу
Вислухувати всіх і що завгодно.

Бастард

Чого накоїв я серед попів,
Вам скажуть гроші, злуплені із них.
Та на шляху зворотнім я помітив,
Що скрізь у краї ремствує народ,
Кругом — чутки химерні, маячня,
Люд у тривозі, а чого — не знає.
Зі мною ось пророк; його вплимав я
У Помфреті. По вулицях за ним
Тяглись повсюди тлумища, а він
Пророкував у віршах кострубатих,
Немов у полудень на свято-вшестя, —
Це скоро вже — ви втратите корону.

Король Джон

(до Пітера)

Навіщо бевкав те, ледачий блазню?

Пітер

Провидів я, що так повинно статись.

Король Джон В тюрму його, мій Гюберте, в тюрму!
І дня того, в провіщену годину,
Повісити негідника. Тим часом —
Віддай під варту. Сам — сюди. Ти будеш
Потрібний тут.

Гюберт із Пітером виходять.

Скажи, небоже любий,
Ти чув новини — хто до нас прибув?
Бастард Французи, владарю. Йдучи до вас,
Я Бігота і Солсбері зустрів,—
Жаринами іскрились очі їхні,—
А з ними й інші — йшли шукать могилу
Артурову. Снують лихі чутки,
Що нібито із вашого наказу
Хлопчину страчено цієї ночі.

Король Джон Мій любий родичу, іди до них,
Умов, щоб повернулися. У мене
Є засіб повернути їх любов.

Бастард Я відшукаю їх.

Король Джон Але поквапся:
Одна нога — щоб тут, а друга — там,
Щоб ворогів не мав я між підданців!
Коли залякує міста мої
Удатним нападом чужинець спритний,
Стань за Меркурія мені і, крила
Приладивши до стіп своїх, лети
Туди й назад,— за бистру думку швидше.

Бастард Мене дух часу квапитись навчить.

Виходить.

Король Джон Оце так мова! Лицар, що й казати!
(До посланця)
Іди за ним. Йому потрібен, може,
У перемових з перами гонець.
Ти будеш ним.

Посланець Всім серцем і душею,
Ласкавий владарю.

Король Джон Померла мати!

Входить Гюберт.

- Гюберт* Королю, кажуть, що цієї ночі
П'ять місяців зійшло на небі. З них
Чотири зупинились непорушно,
А п'ятий вколо них кружляв предивно.
- Король Джон* П'ять місяців?
- Гюберт* Діди й баби, що вижили з ума,
По вулицях віщують люті лиха.
З їх уст не сходить нагла смерть Артура;
Похитуючи скрушно головою,
Один щось шепче іншому на вухо,
При тім хапає слухача за руку,—
Той супиться, увесь тремтить зі страху,
Очима водить. Бачив я: коваль,
Піднявши молота, завмер. І хоч
Залізо на ковадлі геть холоне,
Та він роззявив рот, новини ловить
Із уст кравця, що ножиці трима,
Узутий в капці поспіхом не так,
Не на ту ногу. А кравець казав,
Що в Кенті тисячі солдат французьких
До бою вже шиковані стоять.
Тут перебив його іще один
Худий, невмитий ремісник, що знову
Про смерть Артуру затіяв мову.
- Король Джон* Ти хочеш, видно, страх нагнать на мене,
Що згадуєш так часто смерть Артура?
Загинув він од рук твоїх. Я мав
Поважний привід зичити йому
Загибелі. А в тебе що за привід?
- Гюберт* Хіба ж не ви примусили мене?
- Король Джон* Прокляття королів — ті підлі слуги,
Які беруть їх щонайменшу примху
За повеління в храм життя вдиратись.
Ми кліпнем оком лиш — вони вже бачать
У тім закон. Величність випадково
Погляне криво — вже наказ вбачають,
Хоч погляд той — скоріше примха лиш,
Не рішення, вже зважене.
- Гюберт* На те,
Що я вчинив,— рука й печатка ваша.
- Король Джон* Коли землі настане час борги
Сплатити небу, та печать і підпис

Тяжкий засвідчать гріх мій перед богом.
Як часто нас штовхає на злочинство
Знаряддя зла, потрапивши під руку!
Якби в той час тебе там не було,
На кого показав сам перст природи,
Як на придатного для вчинків злих,
Не мав би й гадки я про те убивство.
Але твій вид страшний нам підказав,
Що ти охоче зважишся на злочин,
Надаючись на небезпечне діло;
Я й натякнув тобі: убий Артура.
А ти, щоб ласки в короля зажити,
Не побоявся принца умертвити.

Гюберт Королю мій...

Король Джон

Нехай би ти при тому
Мовчав, чи похитав би головою,
Чи з сумнівом мені у вічі глянув,
Так, ніби ждав пояснення від мене, —
Я запінів би з сорому і вмовк —
Твій жах збудив би жах в мені. Проте,
З півслова натяк похопивши, ти
На грішний замір відповів кивком,
Схиливши серце, а за ним і руку
На те, що вимовить обом нам страшно.
Не навертайсь мені на очі. Геть!
Дворянство відвернулося від мене,
Стоїть під брамами столиці ворог,
І навіть цей мій край, це королівство
Моєї плоті, крові і життя
Усобні хижо розривають чвари,
Що точаться поміж моїм сумлінням
Та смертю небожа мого.

Гюберт

На інших
Шикуйтесь ворогів, бо я з сумлінням
Вас хутко примирю: Артур живий.
Рука моя, мов дівчина, безгрішна —
Невинна кров її не багрянчила.
Лукаві підшепти вбивати ближніх
Путі до серця до мого не знайдуть.
Зневажили саму природу ви
В моїй особі. Тіло незугарне,
Зате душа шляхетна й стать не може
Убивцею невинної дитини.

Король Джон

Артур живий? Спіши, спіши до перів!
Жар гніву звісткою залий цією
І приверни до мене знову їх.
Даруй мені, що в злості я сказав
Про тебе. Я ж осліп від шалу, й очі,
Що кров'ю геть зайшлися, відтворили
Мені твій вид страшнішим, ніж він є.
Ні слова! Досить. Часу не марнуй.
На гнівних лордів я отут чекаю.
Біжи! Біжи скоріше, закликаю!

Виходять.

СЦЕНА 3

Нортгемптон. Перед замком.

Артур в одязі юнги з'являється на мурі.

Артур

Високий мур, а кинутися мушу.
Ласкава земле, пожалій, не зрань!
Мене тут мало знають, а, крім того,
Цей одяг юнги вигляд мій змінив.
О, страшно як! Та все-таки наважусь!
Коли не розіб'юся, то знайду
Шляхів багато вибратися далі.
Зостатить чи розбитись — все одно,
І так, і так чека на мене згуба...
У цім камінні дядькова душа!
Прийми, о боже, дух осиротілий,
А ти, лиха англійська земле,— тіло.

Кидається донизу.

Входять Пембрук, Солсбері й Бігот.

Солсбері

В Сент-Едмондсбері я з ним зустрінусь.
В тім наш рятунок. Нехтувать не можна
Дарунком приятні в лиху годину.

Пембрук

А хто листа привіз од кардинала?

Солсбері

Та ж граф Мелен, французький дворянин.
Він більше розповів нам, аніж лист,
Про щиросерді почуття дофіна.

Бігот

Узавтра вранці й подамось до нього.

- Солсбері* Сьогодні, лорди, треба вирушати,—
До міста зустрічі два дні дороги.
Входять Б а с т а р д.
- Бастард* Ми нині знов зустрілись, гнівні лорди.
В моїй особі просить вас король
Явитися негайно.
- Солсбері* Він же сам
Нас відштовхнув. Скажи, що ми не хочем
Його стару сплямовану порфиру
Латать своєї честі чистотою,—
Не підемо за тим, чия нога
Повсюди слід кривавий залишає.
Все нам відомо. Так і передай.
- Бастард* Робіть, як знаєте, а я гадаю,
Слушніш було б відповісти пристойно.
- Солсбері* Над всі пристойності скорбота наша.
- Бастард* Уже нема підстав скорботі вашій,
То й непристойності підстав нема.
- Пембрук* Сер, в нетерпіння є свої права.
- Бастард* Права — нашкودити нетерпеливим.
- Солсбері* Ось і тюремний мур.
(Помітивши труп Артура)
Це хто лежить?
- Пембрук* Пишайся, смерте, вполювавши тут
Цю царственну, незайману красу!
Злочинства і земля не заховала.
- Солсбері* Вжахнувшись злочину свого, убивця
Залишив труп і тим приснішив помсту.
- Бігот* Або, могилі ту красу прирікши,
Помітив: надто чиста для могили.
- Солсбері* Сер Річарде, що скажете? Чи ви
Читали, чули, бачили таке?
Чи спало б вам на думку щось подібне,
Якби не вгледіли на власні очі?
Це — верх всього, вінок, корон корона
В гербі убивці! Це ганьба криваза,
Жорстоке звірство, вчинок найпідліший
Зі всіх, яких могли завдати нам

Злоба сліпа чи гнів несамовитий,
Щоб сльози проливало снівчуття.

Пембрук Убивство це — над вбивства всіх часів.
Лихе й нечуване, воно повинне
Надати святості і чистоти
Гріхам ще незачатих поколінь.
Страшне видовище! Супроти нього
Різня найбільша жартом видається.

Бастард Мерзенний і кривавий вчинок. Певно,
Тут діяла чиясь рука жорстока,
Якщо це діло справді рук людських.

Солсбері «Якщо це діло справді рук людських?»
Заздалегідь того ми сподівались.
Це підла Гюберта рука вчинила
Із намислу й наказу короля.
Я вірності монархові зрікаюся
І, на коліна впавши перед цим
Розбитим тілом, вродою ясною,
На вірність присягаю їй, складаю
Обітницю: не знати втіх земних,
Розкошами душі не плямувати,
Цуратись лінощів і супокою,
Аж поки слави й честі не здобуде
Оця рука, призначена для помсти.

Пембрук і Бігот Слова твої підтверджуємо свято.

Входять Гюберт.

Гюберт Я, вас шукаючи, стомивсь, мілорди.
Артур живий. На вас король чекає.

Пембрук Яке нахабство! Він не червоніє,
Смерть принца бачачи. Убивце, геть!

Гюберт Ні, я не вбивця.

Солсбері
(видобуваючи меча)

Мушу замінити
Суддю і ката я.

Бастард Ясний ваш меч,
Та краще ви його назад сховайте.

Солсбері Раніше в шкуру вбивцеві сховаю.

Гюберт Назад, сер Солсбері! Назад, кажу вам!
Бог свідок, меч мій гострий, як і ваш.

Не хочу я, щоб ви, забувшись, лорде,
Примусили мене до оборони,
Бо й сам, зважаючи на вашу лють,
Забув би рід ваш, гідність і заслуги.

Бігот Лайно! Ти зняв меча на дворянина?

Гюберт Ні! Та, боронячи життя невинне,
Й на імператора меча здійму.

Солсбері Ти душогуб!

Гюберт Мене ним не роби!
Чий заперечує мені язик —
У блуд запав, а в блуд запав, то бреше.

Пембрук Січи його на гамуз!

Бастард Годі, лорди!

Солсбері Геть, Фоконбрідже, бо й тебе ударю!

Бастард О Солсбері, скоріше чорта вдар.
Ану, лиш крок ступи, нахмур чоло
Чи прикре слово кинь — поляжеш трупом!
Сховай меча, а ні — то я й тебе,
Й твою штрикачку так намолочу,
Мов сам диявол, вигулькнувши з пекла.

Бігот Що? Славний Фоконбрідж обстав за вбивцю?

Гюберт Не вбивця я!

Бігот А принца хто убив?

Гюберт Годину тому я його залишив,
Він був здоров. Я поважав його,
Любив, оплакувать до смерті буду.

Солсбері Не вірте цим словам облудним. Йх
Ніколи лиходіям не бракує.
Торгуючи життям людським, він може
Лить ріки сліз невинності й жалю.
За мною всі, кому огидний дух
Кривавої різни! Я задихаюсь
У смороді тяжких злочинств.

Бігот Скоріше
До Бері мчім! На зустріч із дофіном!

Пембрук Скажіть, хай там шукає нас король.

Лорди виходять.

Бастард Ну й світ! Про замір ти, виходить, знав?
Хоч ласка божя і не має меж,
Однак ти, Гюберте, навік проклятий,
Якщо страшне здійснив убивство.

Гюберт Сер,
Послухайте.

Бастард Кажу тобі — проклятий!
То — чорний, ні, то — найчорніший гріх.
Проклятий ти страшніше, ніж люципер.
Гидкіших в пеклі не було почвар,
Ніж станеш ти, якщо убив дитину.

Гюберт Не на моїй душі...

Бастард Хоча б лишень
Погодився на душогубство те,
І то сконаєш з розпачу. Якщо
Мотузки ти запрагнеш, досить буде
І павутини, що снує павук.
Повіситись захочеш, то й з билинки
Гілляка стане. Кинешся топитись?
Води у ложку зачерпни, й вона
Безкраїм океаном розіллється,
Щоб ничого поглинути катюгу...
На тебе я тяжку підозру маю.

Гюберт Якби я ділом, думкою, бодай
Самою згодою поміг украсти
Прекрасну душу, ту, яка жила
У цій земній прекрасній оболонці,—
Хай мук тяжких мені забракне в пеклі!
Коли розстались ми, він був здоров.

Бастард Візьми його на руки й віднеси...
Втрачаю розум я і вже не бачу
Між тернів світу власної дороги.
О, легко як вся Англія повстала!
І з королівства вмерлого уламком
У небі зникли і життя, й закон,
І правда острова всього. Тепер
Зосталось Англії хапать зубами
І пазурами шарпять, шматувати
Нужденний спадок королів немудрих.
На величі обгризені кістки
Війна, мов пес, вишкірює зубиська
І миру в лагідне лице гарчить.
Вже ворог зовнішній і свій бунтар

З'єдналися, й, мов крук, який чигає
На звіра півживого, ждуть вони,
Щоб кинутись і повалити владу
Розхитану. Щасливі ті, кого
В негоду плащ і пояс захищає.
Візьми дитину і хутчій — за мною.
Я йду до короля. Мені-бо сотні
Усяких справ залагодити треба...
На край наш хмуриться вже навіть небо.

ДІЯ П'ЯТА

СЦЕНА I

Палац короля Джона.

Входять король Джон, Пандольф із короною в руках і почет.

Король Джон Як символ величі своєї й слави,
Віддав корону я до ваших рук.

Пандольф Із рук моїх прийміть її назад.

Віддає королю корону.

А з нею водночас як ласку папи —
Прийміть і королівський сан, і владу.

Король Джон Тепер святих тримайтеся обіцянок:
Скоріш — до Франції, іменням папи
Спиніть війська, допоки тут пожежа
Не розгорілася... Дворянство в гніві
Палахкотить. Народ, забувши послух,
Уже монархові чужому ладен
На вірність і любов запрягнути.
Цю дику повинь пристрастей шалених
Лиш ваше слово може вгамувати.
Не гайтеся ж; ускладнилась недуга:
Із ліками запізнимося трохи —
І лікування буде безнадійне.

Пандольф Я подихом своїм роздмухав бурю,
Коли блюзнірськи з папи ви глумились.

Тепер на праведну ви путь ступили,
То й голос мій грозу війни вгамує
І королівству знов нашле погоду.
Сьогодні ви, у свято вшестя, склали
Присягу папі — не забудьте. Я ж
За це іду його іменням вирвать
Меча із рук французів.
(Виходить)

Король Джон

Що? Невже
Сьогодні день ушестя? Той пророк
Звістив, що я в цей день корону скину.
Так сталося. Але боявся я,
Що буде те з принуки. Слава богу,
По добрій волі те зробив я сам.

Входить Б а с т а р д.

Бастард

Кент здався весь, і опору — ніде,
Крім замку Дувру. Ніби гостя, Лондон
Вітав дофіна з військом. Ваші лорди,
Не захотівши слухать вас, пішли
Пропонувати послуги французам.
А жменьку ваших друзів ненадійних
Сюди й туди хитає дикий страх.

Король Джон

Чому ж, узнавши, що Артур живий,
Не захотіли повернутись лорди?

Бастард

Під мурами знайшли Артурів труп.
Порожня скринька: скарб життя із неї
Чиясь рука негідницька украла.

Король Джон

Пройдисвіт Гюберт запевняв мене,
Що принц живий.

Бастард

Про наглу смерть не знавши,
Він думав так... Чому ж поникли ви
І дивитесь печально? Вам годиться
І діями таким великим бути,
Яким ви в замислах своїх були.
Нехай в очах могутніх королів
Не бачить світ ні сумніву, ні страху!
Нестримні будьте, ніби час. Відважно
Віч-на-віч станьте з бурею страшною,—
Вогнем — вогню, погрозою — погрозі,
Щоб нижчих очі, дивлячись на вас,
Також звеличившись душею, стали

Рішучі й непохитні, як і ви.
Вперед! Вперед! Як бог війни, засяйте
На полі бранному. Явіть одвагу
І влевненість у перемозі. Що?
На лева кинувшись в його ж печері,
Напасник жде, щоб лев дрижав зі страху?
О ні! Того не буде. Поспішайте
Назустріч ворогу. Зіткніться далі,
Покіль не підступив аж до порога.

Король Джон

Легат од папи щойно був у мене.
Щасливий мир ми з ним уклали нині.
А він пообіцяв назад вернути
Війська дофінові.

Бастард

Ганебний мир!
Чи гоже нам на власній тут землі
Приймать покірливо умови, йти
На поступки, низотні обгородки,
На підлий торг і на безславний мир
З напасником нахабним? Щоб отой
Хлопчак безвусий, мазунець в шовках
Насмілився собі зажити слави
На лицарській землі, та ще зухвало
Під нашим вітром розвівають знамена,
Не стрівши опору? О ні, королю!
До зброї! Може ще і кардинал
Не домогтися миру. А доб'ється,—
Хай бачить: ми до захисту готові.

Король Джон

Тепер — даю на все тобі я владу.

Бастард

Сміліш вперед! Я бачу перемогу,—
Розбити й дужчих маємо спромогу.

Виходять.

СЦЕНА 2

Рівнина поблизу Сент-Едмондсбері. Табір дофіна.

Входять озброєні Л ю д о в і к, С о л с б е р і, М е л е н, П е м б р у к, Б і г о т
і в о ї н и.

Людовік

Мелене, дайте це переписати
И тримайте копію як документ.
А первотвір вернути чесним лордам,
Щоб ми й вони, читаючи угоду,

Священної не забували клятви
І вірність їй довіку зберігали.

Солсбері Присяги ми ніколи не зламаєм.
Та хоч клялись, дофіне благородний,
Ми доброхить за вас тримати руку,
Повірте, я не рад, що ми повинні
Лихих часів болячку прикривати
Тим пластирем ненависних бунтів
І гоїть рану давніх чиряків
Новими ранами. Душа болить,
Що мушу з піхов видобути меча
І вдів примножити у тій країні,
Де лорда Солсбері на ймення кличуть,
Волаючи про захист. Але час наш
Уліг такій страхітливій заразі,
Що оздоровлювать свої права
Ми змушені рукою беззаконня
І гвалту. О мої скорботні друзі!
Як жаль: ми, діти острова цього,
До лютої години дожили,
Щоб, за чужинцями ідучи слідом,
Топтати лоно любої землі
І ворогів її поповнить лави
(Поплачу я з ганьби, що мимоволі
Зазнали ми),— аби зажити ласки
В дворян далекої землі; щоб їхні
Ворожі прапори в свій край нести!
Якби ти міг повстати, мій народе,
Якби Нептун, що стис тебе в обіймах,
Зумів тебе без відома твого
Перенести на береги поганські,
Щоб там обидва війська християнські
Зібралися і їхня кров ворожа
Злилась в один примирення потік,
А не лилась отак, не по-сусідськи!

Людвік Зі слів твоїх шляхетну душу видно.
Боролись в грудях два чуття високі,
Твоє трясучи світле благородство.
Який то мусив бути бій запеклий
Між честю і потребою. Дозволь,
Я витру цю росу благословенну,
Що сріблом длеться по щоках у тебе.
Мені од сліз жіночих серце тане,
Хоч повинь та звичайна для жінок,

Але мужів достойних ті краплини —
Душі грозою виплаканий дощ —
Вражають зір і більш мене дивують,
Ніж вигляд сам небесного склепіння,
Прошитого вогнями метеорів.
Славетний Солсбері, зведи чоло
І мужнім серцем бурю втихомир,
Дай литися сльозам з очей дитячих,
Що світу ще не бачили страшного,
Ні щастя ще не звідали, хіба лиш
На бенкетах, де в бесідах веселих
Палка буяє кров. Ну, заспокойся.
Ти в успіху гаман сягнеш рукою
Так само глибоко, як я, Людовік.
Та й ви також, мілорди, що з'єднали
Потугу власних м'язів із моєю.
О, видно, янгол підказав мені:
До нас, погляньте, йде святий легат,
Що неба нам несе благословення
І, наше діло освятивши, нині
Надасть учинкам нашим прав законних.
Входить Пандольф із почтом.

Пандольф

Дофіне Франції, вітаю вас,
За тим звістую: Джон, король англійський,
Із Римом примирився, вгамував
Свій дух, що повставав на матір-церкву,
На Рим великий — на святий престол.
Отож і ви згорніте корогви,
Приборкайте війни шалений дух.
Хай він, як лев, що з рук бере поживу,
Покірно ляже мирові до ніг
І тільки з вигляду страшним здається.

Людовік

Даруйте, отче, я не відступлю.
Занадто ми високого коліна,
Щоб під чиеюсь владою ходити,
Щоб, як слуга, виконувать накази
Чи стать сліпим зняряддям у руках
Нехай би хоч якої там у світі
Могутньої держави. Це ж бо ви
Роздмухали причахлий жар війни
Між нами й цим сердешним краєм. Ви,
Ви підкидали палива в огонь,
І зараз племінь вибухнув такий,
Якого не згасить диханням кволим,

Що вже роздмухало його. Це ви,
Ви довели мені права мої
На землі в цім краю — і замір той
В моє вдихнули серце. А тепер
Прийшли із вісткою, що Джон і Рим
Уклали мир? Ну, що мені із того?
Та ж за подружнім правом я — наступник
Артура юного — король англійський!
Наполовину вже скоривши край,
Я мушу відступати лиш тому,
Що Джон із Римом раптом примирився?
Я — Риму раб? Чи він хоч гріш вділив,
Дав засоби якісь, послав солдатів,
Щоб тут вести бої? Хіба не я
На себе взяв тягар цей? Чи не я
І ті, хто присягнув мені, страждаєм?
Чи підпливаючи до міст, не чув я
Вітання острів'ян: «Vive le roi!» *
Чи козири не у моїх руках?
Не вигравши корони, кинуть карти?
О ні! Не відступлю. Вмовлять не варто!

Пандольф Не глибоко вникаєте ви в справу.
Людовік Чи глибоко, чи ні — не відступлюся,
Аж поки слави тут я не здобуду,
Яку мені надії обіцяли,
Коли скликав я лицарів хоробрих —
Цілого світу душі запальні,
Що здатні домогтися перемоги
І славу вирвати з зубів у смерті.
Чути звук сурми.

Що там гучна сурма звістує нам?

Входить Б а с т а р д із почтом.

Бастард Велінням добрих звичаїв покірний,
Я, отче, прошу вислухати мене.
Від короля я посланий узнати,
Чого ви досягли в переговорах.
Та відповідь мені підкаже, як
І що я тут повинен говорити.

Пандольф Дофін затявся й слухати не хоче
Моїх примирливих речей. Одне лиш
Повторює: мовляв, не кину зброї.

* Хай живе король! (Фр.)

Бастард Клянуся кров'ю, що клекоче гнівом,
До діла відповів хлопчак! Тепер
В моїй особі вам відповідає
Король англійський ось що: він готовий,
Як і належить те, до бою стати.
Смішна йому ця мавп'яча виправа,
Безглузда гра, военний маскарад,
Юрба хлоп'ят безвусих, нищих блазнів!
Він вимести з земель своїх готовий
Пігмейську армію, гурт недоростків.
Невже рука його, що мала силу
Вас відшмагав під вашим же плотом,
Аж мусили метнутись по домівках,
Пірнати в криниці, як відра, шастать
В хліви, у гній, поміж свиньми ховатись,
По скринях, рундуках, як та застава,
Шукати втечища в льохах, по склепах,
Зачувши спів своїх, французьких півнів,
Тремтіти з ляку, думати: англійці! —
Невже б ураз ослабла та рука,
Що вас періщила під вашим ліжком?
О ні! Озброївшись, король могутній,
Гнізда свого пильнуючи, вже злинув,
Немов орел, щоб кинутись на вас.
Ви ж, виродки, огидні бунтарі,
Нерони кровожерні, що ненатло
Рвете утробу матері своєї,
Не червонієте? Ганьба! Ганьба вам!
Ба, навіть жони ваші й діви гожі,
Зачувши рев сурми, як амазонки,
Спішать голки змінити на списи,
Наперстки на залісні рукавиці,
А серць ласкавість — на вояцький шал.

Людовік Ну, досить вихвалянь! Іди вже з миром.
Ти хоч кого перекричиш. Бувай!
Задорогий нам час, щоб марнувати
З базікою.

Пандольф Послухайте мене.

Бастард Ба ні. Мене.

Людовік Нікого я не чую.
Гей, барабани! Хай язик війни
За нас повість, чого сюди прийшли ми.

Бастард Волають ваші биті барабани,
Побиті, завоюєте і ви.
Ваш перший барабан луно розбудить,
І наш йому ізблизька відповість
Ту ж мить таким несамовитим гуком,
Що, вух господніх досягнувши вмить,
Грім передражнить. Адже тут стоїть,
Не здаючись ні трохи на легата,—
Якого взяв для жарту, не з потреби,—
Сам Джон великий, а з чола його
Погрожує усім вам смерть кошава,
Якій сьогодні ляже на вечерю
Багато тисяч воїнів французьких.

Людівік Клич, барабане, братися за зброю!

Бастард Вона за тебе візьметься, герою.

Виходять.

СЦЕНА 3

Поле бою.

Входять король Джон і Гюберт.

Король Джон Скажи, мій Гюберте, як справи наші?

Гюберт Погані, чую. Владарю, що з вами?

Король Джон Гарячка давня знов мене трясє.

О, як на серці млосно!

Входить гонець.

Гонець

Мій королю!

Хоробрий родич ваш, сер Фоконбрідж,

Схиляє вас покинуть поле бою.

Повинен я доповісти йому,

Де вас шукати має він.

Король Джон

Скажи —

У Свінстедське абатство я подавсь.

Гонець

Утіштесь. Велика та підмога,

Що так дофін на неї сподівався,

Три дні тому на Гудвінських пісках

Загинула. Ця вість ось-ось прийшла

До сера Річарда. Впав духом ворог

І відступає.

Король Джон

Ой, пече вогнем —
Що втішити й цій новині несила.
Гей, ноші! В Свінстед швидше! Вже немає
І трохи сили, млість мене змагає.

Виходять.

СЦЕНА 4

Входять Солсбері, Пембрук і Бігот.

Солсбері Не думав я, що стільки вірних друзів
У короля.

Пембрук І знову — в бій! Додаймо
Французам духу. Бо впадуть вони —
Нам буде лихо.

Солсбері Фоконбрідж, отой
Диявольський байстрюк, перемагає
Усупір суперечностям усім.

Пембрук Король заслаб, і кажуть, що зненацька
Покинув бойовище.

Входить поранений Мелен.
Його підтримують солдати.

Мелен Я прошу,
Ведіть мене до бунтарів англійських.

Солсбері Як нам щастило, нас інакше звали.

Пембрук Це граф Мелен.

Солсбері Поранений смертельно!

Мелен Вас продано. Скоріш тікайте, лорди.
Крізь вушко голчане свого бунту
Ви ниткою негайно просиліться
І вірність прогнану верніть у дім свій —
Прийдіть і киньтесь королю до ніг:
Людовік-бо, домігшись перемоги,
За допомогу вірну в нагороду
Замислив голови вам постинати.
І він, і я, і ще багато інших
В Сент-Едмондсбері присяглися в тім
На віттарі — на тім-таки, авжеж,
Де присягали вам на вічну дружбу.

Солсбері Чи то можливо? Правду ви сказали?

Мелен Чи смерть мені не зазирає в вічі,
Вділивши лиш хвилину для життя,
Що витікає з кров'ю? При вогні
Свою подобу утрачає так
Фігурка воскова. Ну, що могло б
Мене схилити до брехні, коли
З брехні нема вже зовсім зиску?
Бо знаю правду: я вмираю тут
І тільки правдою живим там буду.
І знов кажу: якщо лиш, перемігши,
Нової клятви не злама Людовік,
Ви завтра не побачите світанку.
Цієї ж ночі, що диханням чорним
Затьмарює чоло старому сонцю,
Знеможеному днем важким,— так, так,
Цієї ночі, як дофін здобуде
При вашій допомозі перемогу,
На вас впаде за зраду покарання:
Зрадливця меч вам голови зітне.
Вітання Гюбертові передайте,—
Ми з ним, було, хліб-сіль колись водили,
Тож з огляду на давню нашу дружбу
Ї на те, що прадід мій з англійців родом,
Сумління й спонука мене тепер
До щирих цих зізнань. А ви в подяку,
Благаю, відведіть мене чимдалі
Від реву бойового й гуркотні,
Щоб думи я останні міг додумать
У мирі й супокої, щоб душа
В чуттях побожних з миром відлетіла.

Солсбері Тобі ми віримо. Клянусь душею,
Що це — жадана, дорога нагода,
Яка дозволить нам назад вернутись
Слідом тієї проклятої втечі
І, як ослабла повінь, що спадає,
Ввійти покійно в рідні береги,
Щоб линути у власний океан —
До короля великого, до Джона.
Дай, я тебе допоможу нести,
Бо смертну муку бачу на лиці.
Нехай нас, друзі, швидше порива
Нова утеча під старі права.
Виходять, підтримуючи Мелена.

СЦЕНА 5

Французський табір.

Входить Людовік із поштою.

Людовік Здавалося, що сонце вже не зайде,—
Кривавило, спинившись, небосхил,—
Коли англійці відступали звільна
І власну покидали землю. Ми ж
Скінчили вдатно те криваве діло
І, градом куль оддавши їм добраніч,
Згорнули з честю подрані знамена,
Самі, вважай, zostавшись хазяями
На бойовищі стихлім.

Входить гонець.

Гонець Де мій принц?

Людовік Я тут. Які новини?

Гонець Граф Мелен,
Поранений, умер. Англійські лорди
З його намови відійшли від нас.
Підмога ж та, якої ми чекали,
Загинула на Гудвінських пісках.

Людовік О, будь ти проклятий за ці новини!
Такої скрухи я не ждав до ночі.
А хто казав, що і король утік
Годин за дві до того, як війська
Знеможені розмежувала ніч?

Гонець Хто б не казав, а правда це, королю.

Людовік Ідїть і на ніч виставте сторожу
Щонайпильнішу. Я до сонця встану
І взавтра щастя спробую у січі.

СЦЕНА 6

Відкрита місцина поблизу Свінстедського абатства.

З різних боків входять Бастард і Гюберт.

Гюберт Хто йде? Скоріш відповідай. Стріляю.

Бастард Я свій. А ти хто?

- Гюберт* Англії прибічник.
- Бастард* Куди ідеш?
- Гюберт* А що тобі за діло?
Про те я міг би і тебе спитати.
- Бастард* Здається, Гюберт?
- Гюберт* Так. Якщо мене
По голосу впізнав, виходить, свій,
А хто — скажи.
- Бастард* Хто хочеш. Якщо ласка,
Вважай, що я із певних міркувань
Плантагенетам родичем доводжусь.
- Гюберт* О ніч сліпа! О пам'яте ледача!
Так підвести мене ганебно! Вибач,
Хоробрий воїне, що вірне вухо
Не розпізнало голосу твого.
- Бастард* Не перепрошуй. Ну, які новини?
- Гюберт* Блукаючи під ночі темним дахом,
Я вас розшукую.
- Бастард* Кажі скоріше.
- Гюберт* Ласкавий сер, на ніч новини схожі,—
І чорні, і жахливі, й безнадійні.
- Бастард* Показуй же тієї вісті рану:
Не жінка я. Кажі. Я не зомлію.
- Гюберт* Боюсь, чи короля не отруїв
Чернець один. Монарх лежав безмовний,
Коли я вийшов попередить вас,
Щоб ви вже підготовлені зустріли
Те горе, що спіткало нас зненацька.
- Бастард* А як отруєно? Хто куштував,
Раніш як дати королеві страву?
- Гюберт* Кажу: один чернець, запеклий вбивця,
У нього нутроші за мить згоріли.
Король живий — одужає, можливо.
- Бастард* Ну, а кого ж зоставив ти при ньому?
- Гюберт* Що? Ви не чули? Повернулись лорди,
Привівши принца Генріха з собою.
Це на його ж таки прохання лордів
Король простив. Тепер вони при ньому.

Бастард Всесильне небо! Угамуй мій гнів —
Не шли випробувань над сили наші.
Чи знаєш, Гюберте, цієї ночі
На Лінкольнських обмілинах приплив
Ковтнув моїх солдатів половину.
Я ж ледве врятувався на коні.
Мершій веди мене до короля,
Щоб не помер він до мого приходу.
Виходять.

СЦЕНА 7

Сад при Свінстедському абатстві.

Входять принц Генріх, Солсбері та Бігот.

Принц Генріх Запізно вже. Трутизна в кров проникла,
І мозок — нетривкий, мовляв, притулок
Душі безсмертної, — вже помутившись,
Страшною маячною провіщає
Близький кінець.

Входить Пембрук.

Пембрук Король іще говорить.
І вірить він: як винесуть його,
Щоб свіжим міг подихати повітрям,
Спаде вогонь смертельної трутизни,
Що пожира його.

Принц Генріх Перенесіть
Його у сад.

Бігот виходить.

Метається ще й досі?

Пембрук Став терпеливіший, ніж був при вас,
І щось наспівує.

Принц Генріх То знак лихий.
Від мук тяжких тупіє відчуття,
Смерть, зовнішню розливши оболонку,
Щораз тісніше облягає душу,
Шматує й раниць у шаленій люті,
А далі тлумище видінь химерних
Останню приступом бере фортецю,
Ридаючи. Як дивно: смерть співає!

А я — пташатко лебеда слабого,
Котрий скорботним гімном смерть вітає
І тихим співом править відхідну
Душі і тілу на спочивок вічний.

Солсбері Кріпиться, принце. Вам судила доля
Впорядкувать отой розгардіяш,
Що батько вам у спадок передав.

Входить Бігот зі слугами, що несуть у кріслі короля Джона.

Король Джон О, добре як! Душі відкрився простір —
Крізь вікна й двері линуть не хотіла.
У грудях літній пал такий нестерпний,
Що нутроші на попіл перетліли.
Я — образ лиш, надряпаний пером
На клаптику пергаменту, і зараз
Кручуся й корчуся на тім вогні.

Принц Генріх Королю мій, що з вами?

Король Джон Тяжко, тяжко...
Отруений. Покинутий. Вже мертвий.
Ніхто із вас зими позвать не годен,
Щоб пальці крижані встромила в груди,
Ніхто річкам могого королівства
Текти мені крізь груди не звелить
І не вблагає північ цілувати
Холодними вітрами спраглі губи.
Від вас жадаю мало: прохолоди,
Та ви такі нечулі і невдячні,
Що не дасте й того.

Принц Генріх Якби ж, владарю,
У сліз моїх була цілюща сила!

Король Джон В них сіль сама, що може лиш палити.
У грудях в мене пекло. Там трутизна;
Що, мов диявол, пражить кров мою,
Навіки прокляту.

Входить Бастард.

Бастард Я так спішив,
Щоб вас побачити, владарю мій,
Що геть захекався і вмився потом.

Король Джон І встигнув, щоб мені стулити очі.
Порвалися, згоріли снасті серця,
Вітрила ж ті, що лет життя давали,

На нитку, волосок уже зійшли,
Й життя тримається на павутині,
Покіль не скажеш, що сказати маєш;
А як скінчиш — усе, що бачиш, стане
Лиш грудкою землі, лиш тлінним прахом
Величності нікчемної.

Бастард

Дофін

Нові війська до наступу шикує.
Бог зна, яку ми зможем дати відсіч.
Коли вночі частину військ найкращу
Провадив я на вигідніше місце,
Приплив морський зненацька всіх поглинув.

Король умирає.

Солсбері

Про мертвих вість передаєє ви
У вуха мертвому. О мій владарю!
Ще мить тому — король. А зараз що?

Принц Генріх

Отак і я почну, і так закінчу!
Де ж тут надія, певність і опора?
Вже глина той, хто був король учора!

Бастард

Ти відійшов, а я зостанусь тут,
Щоб відомстити ворогам за тебе,
Лиш потім дух мій відлетить до неба,
Щоб там служить тобі, як на землі...
Де ж ваші сили, зорі мандрівні,
Що на свою вернулися орбіту?
Нум, вірність покажіть! Вперед за мною!
Ганьбу і розбрат виметем за браму
Ослаблої вітчизни. Час не жде.
Як ми не вдаримо, то нас ударять.
Дофін вже тут. Ступає вслід за нами.

Солсбері

Ви менше, видно, знаєте за нас:
В абатстві кардинал Пандольф з дороги
Відпочива. Тому десь півгодини
Прибувши від дофіна, він привіз
Такі умови миру, на які б ми,
Гадаю, з гідністю могли пристати
І тим війні покласти край негайно.

Бастард

Він покладе їй край іще скоріше,
Побачивши до відсічі готовність.

Солсбері

Уже, вважайте, сталось те частково:
Дофін до моря виправив обози,

А кардинала ось до нас по́слав,
Щоб суперечку заладнати. Отже,
Як ваша згода, ви, і я, і лорди
Сьогодні після полудня із ним
Зустрінемось і скінчим діло миром.

Бастард Гаразд. А ви, шляхетний принце, прошу
Із тими лордами, чия присутність
Не доконечна там, віддайте тут
Отцеві вмерлому останню шану.

Принц Генріх У Вустері його ми поховаєм,—
Так він заповідав.

Бастард Тож сповніть волю
Небіжчика. У добрий час, мій принце,
Прийміть вінець на славу королівства!
Я на колінах присягаю вам
До смерті честю й правдою служити.

Солсбері І ми вам даємо в любові клятву,
Якої вже довіку не зламаєм.

Принц Генріх Я б від душі хотів подяку скласти,
Та лиш слізьми спроможний те зроби́ти.

Бастард Слізьми вже сплачено лукавій долі,
Що й наперед взяла данину з нас.
Ще не лежала Англія в ногах
Зухвало́го загарбника ніколи
І не лежатиме, якщо лиш спершу
Сама себе не зранить. А тепер,
Коли вернулися до неї пери,
Хай вороги ідуть з усіх кінців,—
Ми подолаєм їх у боротьбі,
Як вірна буде Англія собі.

Виходять.

Час написання хроніки «Король Джон» не піддається точному визначенню, і шекспірознавці називають різні дати в широкому діапазоні між 1591 і 1597 роками. Англійські дослідники Д. Довер Вільсон і Е. А. Хонігман, видавці «Короля Джона» у відомій серії «Новий Арден» (1954), відносять його до 1594—1596 років, а Е. К. Чемберс вважає, що ця хроніка була написана взимку 1596—1597 років, тобто вже після хроніки «Річард II». Підставою до цього визначення є те, що у відомому списку Ф. Мереза (1598) вона згадується як недавно написана п'єса. За життя Шекспіра хроніка «Король Джон» не друкувалася і вперше була опублікована у знаменитому першому зібранні його драматичних творів, Folio 1623 року, де вона, як доводить В. Грег, була надрукована не за суфлерським списком, а за чернеткою, про що свідчить передусім її недоопрацьованість з театрального погляду.

Головним, а на думку деяких шекспірознавців і єдиним джерелом «Короля Джона» була анонімна п'єса в двох частинах «Неспокійне правління Джона, короля Англії», видана 1591 року. Чимало ситуацій і сцен, а також деякі образи цієї п'єси дуже близькі до шекспірівської хроніки, і на цій підставі виникла думка, що її автором теж був Шекспір, тобто що це, власне, перша редакція його «Короля Джона». На цю думку наштовхувало й те, що у виданні названої п'єси 1611 року з'явилося позначення: «Написано В. Ш.», а на титульній сторінці третього її видання (1622) вже стояли не ініціали, а повне ім'я Шекспіра. Однак ці видання аж ніяк не є вирішальним доказом того, що Шекспір був автором «Неспокійного правління короля Джона», оскільки, зважаючи на його високу репутацію драматурга, на початку XVII ст. йому не раз приписували чужі п'єси. Пізніший аналіз тексту показав, що прямі текстуальні збіги в цих п'єсах відсутні (за винятком одного рядка), і стилістично вони істотно відрізняються одна від одної. Значні розбіжності існують і в провідних ідейних мотивах творів, у інтерпретації деяких подій. Тому, хоч сюжетно «Король Джон» здається скороченим варіантом п'єси «Неспокійне правління...», переважна більшість шекспірознавців дотримується думки, що ця п'єса написана попередниками Шекспіра (серед можливих авторів називають К. Марло, Р. Гріна, Дж. Піля), а вже на її основі великий драматург написав свого «Короля Джона».

Деякі дослідники, зокрема Довер Вілсон і Хонігман, указують і на інші джерела Шекспірового «Короля Джона»: це і відома хроніка Голіншеда, і збірник Д. Фокса «Акти й пам'ятники церкви» (1583), і середньовічна латиномовна «Histor Maior» Матвія Паризького, в якій описане правління Джона Безземельного.

Сюжетно хроніка «Король Джон» стоїть відокремлено від основного масиву історичних хронік Шекспіра — двох його тетралогій, досить тісно пов'язаних між собою. Дія її відбувається на початку XIII ст., тобто майже на двісті років раніше, ніж у хроніці «Річард II», якою відкривається друга тетралогія, де відображені події, що безпосередньо вели до війни Червоної та Білої троянд. Справді дуже неспокійне, правління короля Джона позначене соціально-політичними подіями й процесами, які відіграли важливу роль у історії Англії. Від них, ясна річ, тягнуться нитки й до XV ст., до війни Червоної та Білої троянд, і до Шекспірових часів. Правління короля Джона теж заповнене кривавими феодальними міжусобицями, мали місце й спроби зміцнення централізованої влади, що вело до неминучого конфлікту між королем і феодальними можновладцями. Англійська династія Плантагенетів, до якої належав і король Джон, володіла землями в Західній і Південній Франції, а французький король Філіпп II Август прагнув витіснити англійців з цих земель. Тому вже тоді Англія вела тривалі війни з Францією. За правління Джона стався перший гострий конфлікт англійської корони з папським Римом, який намагався тримати під своїм контролем політичне життя всієї католицької Європи. І, нарешті, за короля Джона була проголошена Велика хартія вольностей і почав діяти англійський парламент — подія, якій незмінно відводиться одне з найпочесніших місць у історіографії буржуазної Англії.

Як уже говорилося (див. післямову до першого тому), історичні хроніки Шекспіра — це не тільки відображення історичного минулого, а й ідеологічна проекція сучасності на минуле. Ця характерна особливість Шекспірових хронік проявляється у «Королі Джоні» передусім у виборі історичних подій та в їхній актуалізації. Очевидно, саме тому з поля зору Шекспіра повністю випала така подія, як проголошення Великої хартії вольностей і скликання парламенту в передостанній рік правління Джона; про це навіть не згадано в творі, що дуже дивувало англійських буржуазних шекспірознавців. Але ж Шекспір творив у «елизаветинську добу», тобто в час вищого розквіту англійського абсолютизму, коли роль парламенту була зведена нанівець. Цим і пояснюється нехтування згаданим фактом, що мав місце в роки правління Джона, які відображені в хроніці. Натомість, як і в інших хроніках, Шекспіра хвилюють питання, пов'язані з абсолютизмом та абсолютистською ідеологією, причому і в «Королі Джоні» ця політична проблематика пов'язується з морально-етичними мотивами і значною мірою розглядається саме з морально-етичної точки зору. На першому плані у хроніці стоїть також конфлікт короля Джона з папським Римом, що знову ж таки зумовлене політичною ситуацією в Шекспірову добу. Ще в 30-х роках XVI ст. Англія стала протестантською країною, але боротьба з католицизмом, очолюваним папським Римом, не вщухала. Дарма, що Непереможна Армада загинула (1588), загроза з боку Іспанії, головної військово-політичної сили католицького табору, не зникла. Цим і пояснюється актуальність зображення конфлікту короля Джона з папським Римом, загострене викриття останнього в хроніці Шекспіра. Разом з тим, голосно звучать у ній навіювані сучасністю патріотичні мотиви, особливо чітко виражені в картинах боротьби з французьким військом, що діє на території Англії.

Отже, за своєю проблематикою й провідними ідейними мотивами хроніка «Король Джон» тісно прилягає до основного масиву історичних хронік Шекспіра — двох тетралогій, і її можна розглядати як своєрідний історичний пролог до них. На це дає право й однотипність конфліктів, що лежать в основі як «Короля Джона», так і обох тетралогій: той факт, що за своїм походженням і характером конфлікт короля Джона й Артура, принца Бретонського, — це, власне, прецедент більш масштабного пізнішого конфлікту двох вітей династії Плантагенетів, Ланкастерської і Йоркської, який вилився у війну Червоної та Білої троянд.

Король Джон — узурпатор, і цим він подібний до Генріха IV чи Річарда III. Наймолодший син Генріха II, він після смерті свого брата Річарда I Левине серце захопив корону, яка по праву мала належати його небожеві Артуру, синові Годфріда Плантагенета, другого сина Генріха II. Підбурюваний своєю матір'ю Констанцією, юний Артур заявляє про свої права на корону, його підтримує французький король Філіпп II Август, зацікавлений у ослабленні Англії, та частина англійських феодалів. Розпочинається міжусобна війна з участю французького війська. Становище Джона ще більше ускладнюється конфліктом з папським Римом, якому він не дозволив втручатись у внутрішні справи Англії. Прагнучи знайти вихід із ситуації, король Джон віддає наказ убити Артура, захопленого раніше в полон, але це злочинне вбивство тільки посилює міжусобицю. Зазнавши поразки в битві при Сент-Едмондсбері, король Джон знаходить пристановище у Свінстедському монастирі, де нагло помирає (за однією з версій, яку прийняв Шекспір, його отруїв чернець, помстившись королеві за конфіскацію монастирського майна). Такі ті основні події останніх років правління короля Джона, які становлять сюжет Шекспірової хроніки.

Король Джон у зображенні Шекспіра спершу справляє враження правителя, здатного викликати симпатію, незважаючи на те, що він узурпатор. У його діяльності є моменти, які імпонували Шекспірові та його сучасникам: це і війни з Францією, і спроби зміцнення королівської влади, і, особливо, конфлікт з папським Римом — найлютішим ворогом елізаветинської Англії. Але поступово стає ясно, що король Джон не перебуває на висоті історичних завдань, які стоять перед ним, він — король-самозванець і в тому розумінні, що береться розв'язувати завдання, які йому не під силу. Ми вже зазначили (див. післямову до першого тому цього видання), що, виводячи в своїх історичних хроніках образи королів, Шекспір розглядав різні варіанти актуальної для його часу проблеми монархічної влади та особистих якостей монарха. Можна погодитися з О. А. Анікстом, який пише, що зрештою «в особі Джона Шекспір зобразив монарха, недостойного правити країною. І справа тут не стільки у відсутності законних прав на володіння престолом, скільки в моральних якостях Джона. Вбивця невинної дитини, він нічим не довів свого морального права на те, щоб бути правителем держави. Більше того, своїми діями він показав, що готовий у будь-який момент поступитися інтересами країни заради особистого благополуччя» (Анікст О. Творчество Шекспира. — М., 1963, с. 223).

До речі, зростання художньої майстерності Шекспіра-драматурга порівняно з першою тетралогією хронік особливо наочно розкривається в тому, як виявляється в п'єсі внутрішня ущербність короля Джона й вимальовується його оста-

точний образ. Шекспір це робить без будь-яких декларацій та без інших форм авторського втручання, шляхом лише об'єктивного показу намірів і вчинків Джона (на відміну, скажімо, від хроніки «Річард III», де кожен крок героя одразу коментувався чи «самокоментувався»). Ось король Джон підмовляє Гюбера де Бурга вбити Артура, і в тому, як він це робить,— обережними натяками, що їх можна тлумачити по-різному і в разі необхідності зняти відповідальність із дійсного вбивці,— проявляється не тільки аморальність Джона, а й підступність, і брак сильної волі та рішучості. Знищуючи слабких ворогів, Джон примиряється з сильними ціною не лише особистих принижень, а й принижень держави, яку він уособлює; такий характер має його примирення з папою римським, його пертракції з легатом (послом) Пандольфом. І стає зрозумілим, що Джон піклується передусім не про державу, а про особисті інтереси й вигоди.

Цікаво, що позитивний зміст хроніки, її патріотичні мотиви, ідея державної єдності й незалежності Англії, пов'язані в перших діях з королем Джоном, далі відчужуються від нього й переносяться на інший образ — образ Бастарда, незаконного сина короля Річарда Левине серце. Бастард в останніх діях виступає носієм і речником патріотичної ідеї, він справді над усе ставить добробут і честь Англії і готовий накласти за них голову. Коли король починає вагатися, Бастард лишається непохитним у своїй готовності вести далі боротьбу з французами. Проте Бастард — аж ніяк не риторичне вираження патріотичної ідеї, в цьому образі не менш яскраво проявилось зростання художньої майстерності Шекспіра, зокрема вміння створювати живі й рельєфні людські характери. Бастардові притаманні й деякі далеко не ідеальні риси середньовічного рицаря, такі, як грубість і жорстокість, постійна готовність проливати кров, але вони не затіняють і не ставлять під сумнів зазначену сутність образу, лише надають йому життєвої повноти й переконливості.

Зростає майстерність у змалюванні характерів, яку мимоволі хочеться назвати реалістичною, помітна і в інших дійових особах хроніки «Король Джон» (королева Елеонора, Констанція, дофін Людовік, Гюберт де Бург та ін.). Серед них слід виділити папського легата Пандольфа, який прибув до Англії для того, щоб за будь-яку ціну домогтися поновлення папського контролю над нею. Цей персонаж зазнав особливо значної модернізації й перетворився на завершене втілення «макіавелліста», як називали в елізаветинській Англії цинічних, безпринципних політиків, що не зважають на будь-які моральні норми, йдучи до своєї мети. Проте слід сказати, що Шекспір у гостровикривальному образі Пандольфа не дуже погрішив проти історичної правди, оскільки «макіавеллізм» здавна перебував на озброєнні політики й дипломатії папського Риму.

Своєрідної патетики й ліризму сповнений образ Артура, підлітка, втягнутого в кривавий вир міжусобиці.

У шекспірознавстві поширений погляд на «Короля Джона» як на твір перхідного характеру, як на ланку зв'язку між першою і другою тетралогіями Шекспірових історичних хронік. Цей погляд цілком слушний: якщо одними своїми гранями, зокрема «об'ємним» змалюванням характерів, п'єса тяжіє до другої тетралогії, до її вершини — «Генріха IV», то в інших моментах вона ще близька до першої тетралогії, передусім до «Генріха VI». Ця близькість особливо відчутна

в композиції «Короля Джона», скоріше хронікально-епічні, ніж драматичні за своєю природою, бо рушійною силою сюжету п'єси виступають зовнішні події, і він витворюється передусім їхнім перебігом. До того ж хроніці істотно бракує драматичної єдності дії, яка відчутно розпадається в перших і останніх актах на два цикли, внаслідок чого в останніх актах стають непотрібними деякі персонажі, котрі відігравали активну роль у перших актах. Шекспірознавці висловлюють також припущення, що в тексті останнього, V акту випали окремі епізоди, які передували смерті короля Джона, внаслідок чого ця смерть здається дещо неспроможливою.

Перший російський переклад хроніки «Король Джон» з'явився у 1862 році в журналі «Современник» (перекладач О. В. Дружинін). Українською мовою вона перекладена вперше. Театри до цієї хроніки звертались рідко, слід згадати хіба що сучасну її постановку в Єреванському вірменському театрі ім. Г. М. Сундукяна.

ПРИМІТКИ ДО «КОРОЛЯ ДЖОНА»

С. 6. *Король Джон* (1199—1216), прозваний *Безземельним*,— молодший син англійського короля Генріха II Плантагенета, брат Річарда I Левине серце. Після смерті останнього захопив трон, який мав належати його небожеві Артуру. В передостанній рік правління Джона була проголошена Велика хартія вольностей. Помер з невідомої причини.

Принц Генріх— син короля Джона, згодом король Генріх III (1216—1272).

Артур (1187—1203)— герцог Бретані, син Годфріда Плантагенета, старшого брата короля Джона. Законний спадкоємець трону. Був убитий королем Джоном у Руані.

Вільям Маршал, граф Пембрук— один з приближених короля Джона, згодом регент за неповноліття Генріха III. Насправді був вірний королю Джону й не переходив на бік заколотників.

Вільям Лонгсворд, граф Солсбері— позашлюбний син Генріха II та його коханки Розамунди Кліффорд. Виступав проти короля Джона, але після його смерті підтримав Генріха III.

Філіпп Фоконбрідж (Бастард)— позашлюбний син Річарда I Левине серце. Спершу брав участь у війні баронів проти короля Джона, а потім перейшов на його бік.

Гюберт де Бург— нормандський рицар, приближений короля Джона. Король доручив йому наглядати за полоненим Артуром, а потім осліпити його, проте Гюберт де Бург не виконав цього доручення. Лишився до кінця вірним королю Джону.

Філіпп II Август (1180—1223)— французький король. Виступив на захист прав Артура, але справжньою його метою було витіснення англійців із французьких земель. Завдав кілька дошкульних поразок англійцям і німцям.

Людвік— французький дофін. Висадився в Англії із значним військом як союзник заколотників. Повернувся на батьківщину після проголошення королем Генріха III.

Лімож, ерцгерцог Австрійський — у цьому образі Шекспір поєднав дві історичні особи: австрійського герцога Леопольда, який у 1194 році полонив короля Річарда Левине серце, коли той повернувся з третього хрестового походу, і графа Ліможського Відомара, під стінами замку якого в 1199 році названий король був смертельно поранений.

Елеонора — вдова англійського короля Генріха II, мати короля Джона. Була досвідченим і амбітним політиком, мала великий вплив на свого сина.

Бланка — дочка Альфонса VIII, короля Кастилії, і небога короля Джона. Вийшла заміж за дофіна, майбутнього французького короля Людовіка VIII.

С. 7. *Тому, хто трон англійський лиш позичив.*— Мається на увазі король Джон.

С. 8. *І грім гармат моїх вони почують.*— Анахронізм у Шекспіра: на початку XIII ст., коли відбувається дія хроніки, гармат ще не було.

С. 11. *Зведись, сер Річарде Плантагенетел* — При посвяті в рицарі змінюється ім'я і прізвище Бастарда.

С. 12. *...індик заморський Із зубочисткою сидить.*— Зубочистка в часи Шекспіра була ознакою гарного виховання, франти демонстрували цю деталь туалету й без потреби.

С. 13. *Кольбрандт* — велетень, вивезений датчанами з Африки в X ст., вбитий англосаксами в битві при Вінчестері. Про нього часто писали в елизаветинській Англії.

С. 15. *...блідоллиций берег...*— Йдеться про крейдяний берег Південної Англії.

С. 17. *А́та (А́те)* — в грецькій міфології уособлення безуму, що раптово затьмарює розум людині.

С. 19. *Заєць ти, що в байці Мав мужність лева мертвого за вуха Посмикать.*— Перефразування вислову Еразма Роттердамського: «Мертвого лева може ображати навіть заєць».

Алкід — за деякими грецькими міфами справжнє ім'я Геракла.

С. 21. *Ці корогви французькі...*— ще один анахронізм, корогви були запроваджені у війську в XV ст.

С. 23. *Святий Георг* (Георгій) — небесний покровитель Англії.

С. 25. *Як бунтарі колись єрусалимські...*— Під час облоги римлянами Єрусалима в 70 році н. е. дві ворогуючі партії об'єднали свої сили для відсічі нападникам.

С. 30. *Отой облесний, З лица удатний дідько зветься — Зиск.*— У цьому монолозі Бастарда Шекспір викриває корисливість — ваду, яка набула великого поширення в його час, коли Англія переживала період первісного нагромадження.

С. 34. *Ще й в шкурі лев'ячій!* — Констанція натякає на лев'ячу шкуру, яку носив ерцгерцог, перемигши Річарда Левине серце.

С. 38. *Отак вогонь При опіках збива гарячку в жилах.* — В часи Шекспіра рани від опіків лікували припіканнями.

С. 41. *Я вже, мілорде, визволив її.* — Насправді королева Елеонора була обложена військом Артура в Мірабо, і визволив її не Бастард, а сам король Джон, полонивши при цьому Артура.

Повипускай з них На волю янголів золотокрилих. — Йдеться про монети вартістю в десять шилінгів, на яких була вибита постать ангела (звідси й назва).

С. 43. *Так лютий шторм, вітрила позривавши, Урізнобич розгонить кораблі.* — *І флот увесь нічого вже не вартий.* — В оригіналі вжито іспанізм («A whole a g t a d o»), а весь цей пасаж — згадка Шекспіра про недавню подію, загибель іспанської Великої Армади (1588), посланої Філіппом II на Англію.

С. 57. *...першого-бо квітня Померла ваша мати. А за три дні До того, кажуть, розуму відбившись, Констанція сконала.* — Насправді королева Елеонора померла в липні 1204 року, а Констанція — на три роки раніше, тобто в 1201 році.

Пітер із Помфрета — історична особа. Як розповідається в хроніці Голіншеда, в січні 1213 року він провістив, що на свято Вознесіння буде скинуто короля Джона. Страчений за наказом короля.

С. 61. *В Сент-Едмондсбері я з ним зустрінусь...* — Тобто з дофіном Людовіком, який висадився в Англії з французьким військом і вступив у переговори з англійськими лордами. Тут Шекспір об'єднав дві події: виїзд англійських лордів в Сент-Едмондсбері в 1214 році і висадку дофіна Людовіка в 1216 році.

С. 65. *Вже ворог зовнішній і свій бунтар З'єдналися...* — Тобто французький король Філіпп Август, який послав військо в Англію, і англійські лорди, які виступили проти короля Джона.

С. 73. *Гудвінські піски* — мілина біля південно-східного узбережжя Англії, небезпечна для кораблів.

С. 74. *Свінстед* — нині селище в графстві Лінкольн, у середні віки — морський порт. У 1134 році поблизу Свінстеда був заснований цистеріанський монастир, у якому помер король Джон. Одні хроніки говорять, що він помер від лихоманки, інші повідомляють, що його отруїв чернець монастиря.

РІЧАРД II

Історична хроніка «Річард II» належить до тих творів Шекспіра, час написання яких вдалося встановити досить точно. Вперше ця п'єса була зафіксована в реєстрі Палати торговців папером влітку 1597 року, з чого